

והאיתנים מוסדי ארץ

יוסף איתן (ג'ו איזון)

תיעוד וכתובה: יואב רגב

לא ג'ו! האצן סצו אט אט הפו סאן אוצו
מוצ אצו אר- הענינס. הסנאני סאט תעלול
יקניב התמטלטה, אר הדוקה אט יוספ סנמול
לינו אסיונה, "DARRA",
- VADUZ
אגרו סע יעלג טאה מניק זלסה זב:
"הסמ/די הדורה אוסלוקי. הפוסטה,
DOREMKA ZURICH
לואי סן וקלעז
2 / 2 / 48

"והאיתנים מוסדי ארץ" מספר את סיפורה של הארץ דרך סיפור חייו של אחד מבניה, יוסף איתן, או כפי שנקרא בפי חבריו ג'ו איזון. ג'ו, ממקימי קיבוץ עין השופט, ממפקדי האזור בתקופת הפרעות, מראשי המפקדים הארצישראליים בצבא הבריטי, מבכירי "ההגנה", מבכירי צה"ל וממקימי התעשייה כנגב, היה נחבא אל הכלים ולא עשה לשמו או לביתו. משרטוט דמותו המשקפת את קורות המדינה בהתהוותה מתקבל מסמך היסטורי לכל המתעניינים בקורות הארץ וניתנת הזדמנות להימצא בחברתו של עניו, חבר ואדם. כזה היה ג'ו.

יואב רגב. איש ידיעת הארץ, חוקר תולדות ארץ ישראל, הבקי ברזי התקופה של טרום המדינה וראשית דרכה.

והאיתנים מוסדי ארץ

יוסף איתן (ג'ו איזון)

טרקליו

מחיר: 72 ₪

0 00860000947 8
דאנאקורד 86-947

יוסף איתן / והאיתנים מוסדי ארץ

תיעוד וכתובה – יואב רגב

מסת"ב: 0-437-534-965-978

©

תשע"ד

2013

כל הזכויות שמורות להוצאה ולמשפחה

תל-אביב, רח' בר-כוכבא 29

טל' 03-5283648

הפקה, לוחות והדפסה: דפוס ברכה אחד (2002) בע"מ

והאיתנים מוסדי ארץ

(מיכה ו', ב)

יוסף איתן (ג'ו איזן) מבוני הארץ

טרקלין

ספר זה מוקדש באהבה למאמינים בבניין הארץ
ולפועלים למענה, לאלה שעושים במלאכה ואינם
רודפי תהילה, לאלה שאמות המוסר והצדק, הסובלנות
ואהבת האדם נר לרגליהם.

תמר

הגר ואלי

אסף, נדב, ערבה, ירדן וניצן

ובני משפחותיהם

תוכן העניינים

7	פתח דבר
9	העלייה לארץ
19	עין השופט
37	בצבא הבריטי ובבריגדה
71	בפעילות ה"רכש" בארצות הברית
83	במלחמת העצמאות
93	השירות בצה"ל
111	במערכות החיים האזרחיים
123	אפילוג
124	ביבליוגרפיה ומקורות

פתח דבר

יוסף, או אם תרצו – ג'ו, כפי שקראו לו חלק ממכריו, לא עשה לביתו. חייו הוקדשו לבניין הארץ. איש צנוע. ג'נטלמן בכל רמ"ח איבריו, אינו מחפש תהילה וכבוד. כזה היה האיש.

במבט לאחור, שמו יצא חסר ברשימת המפעלים הציוניים שהיה שותף להם, וגם במעללי ההגנה וצה"ל לרוב לא הוזכר. עברו שנים רבות מאז מותו והמשפחה חשבה לנכון, גם אם באיחור רב, כשמרבית העדים כבר עברו מן העולם, לספר את סיפורו.

האם זהו ספר משפחתי פרטי? בעינינו זהו מסמך היסטורי עם מסר מוסרי-חברתי. ישפוט הקורא.

לעניין השמות המופיעים בספר – עשינו שימוש בשמות יוסף וג'ו לפי העניין ולפי תחושת הבטן.

אנו מודים ליואב רגב, שעשה עבודת שטח מקיפה כדי לעלות על עקבות, לחפש עדויות ולמצוא מידע בנוגע לג'ו, והעלה את הדברים על הכתב.

המשפחה

העלייה לארץ

על אונייה בדרך לארץ

יוסף (לימים ג'ו) איזן נולד ב-15 בספטמבר 1909 בהורחוב שבאוקראינה, להוריו יעקב ורסיה ולאחותו רחל (רוחל).

אמא ורחל

רחל וג'ו

בשנת 1923, בהיות יוסף כבן שתיים-עשרה, היגרה המשפחה למונטריאול שבקנדה.

חבריו של ג'ו נפרדים ממנו עם הגירת משפחתו לקנדה

מאז שנת 1887 פעלו במונטריאול אגודות ציוניות ולימים, תנועות נוער ציוניות. אחת מהן הייתה תנועת "השומר הצעיר", וג'ו נמנה עם ראשוני החברים בקן התנועה בעיר. אפשר שגם במחוז הולדתו באוקראינה, ערש התנועה, היה חבר בה. הקן במונטריאול, הגדול בקני התנועה בצפון אמריקה, הוביל אחריו את קני ה"שומרים", שנוסדו בשנות העשרים בניו יורק, בבוסטון ובדרוויט, וכיוון לעלייה לארץ ישראל.

ג'ו היה מהבולטים בחברי הקן, ועם שלושה מחבריו הניע את רעיון העלייה לארץ ישראל, שאותו פרשו בפני המשתתפים במחנה הקיץ הגדול והראשון של "השומר הצעיר" בצפון אמריקה, שהתקיים בסנט ג'רום בקיץ 1929. בסיומו של המחנה נערך סמינר רעיוני בן שלושה ימים.

במחנה "השומר הצעיר", בניו יורק 1928

**"השומר הצעיר" במונטריאול, 1930 בקירוב.
ג'ז במרכז השורה השנייה**

יום..... 12 לחודש..... אגוסט שנת 1927
 No. 24
 תעודה
 שם..... משה
 כתבה..... 151-2
 נרשם בפנקס החם. לפי המספר.....
 קו-א-ויי, שכבת..... גודל.....
 מטלא הפקיד.....
 ראש הקן.....
 הנני מתחייב בצאתי מתחם. או על פי
 דרישת ראש הקן להשיב תעודה זו.
 חתימה.....

תעודת חבר "השומר הצעיר", 1927, ניו יורק

בימים שלאחר מאורעות הדמים, שפרצו בארץ ישראל בשנת תרפ"ט (אוגוסט-ספטמבר 1929), הקים ג'ו עם עשרים ואחד מחברי הקנים בניו יורק, בוסטון ומונטריאול את "קיבוץ עלייה א'", הגרעין המרכזי של מייסדי עין השופט מצפון אמריקה. חברי הגרעין, שהתלהבו מהקמת הבית הלאומי לעם היהודי, נענו להגשמה ולהתיישבות חלוצית ועלו לארץ ממניעים ציוניים, במטרה לבנות ולהיבנות בה.

את דרכם לארץ עשו ג'ו וחבריו על סיפונה של האונייה "פרוכידנס", שהגיעה לחופי הארץ ב-6 במאי 1931.

מונטריאול 1927

באותן השנים לא רבים עלו מארצות הברית ומקנדה אל ארץ ישראל, ומטבע הדברים גם מבין אלה שבחרו לעלות מרבית האנשים לא פנו להתיישבות חקלאית. קדמו לאנשי "קיבוץ עלייה א'" אנשי "האיכר הצעיר", שהתיישבו בחוות כנרת ב־1912 – משפחות בודדות, שעלו באורח פרטי, ללא גוף מארגן, לפני מלחמת העולם הראשונה, וכן, כשלושים משפחות שהתיישבו בשרונה, בפוריה ובמושבה מגדל בשנות העשרים. אלא שהפעם הייתה זו קבוצה ציונית סוציאליסטית לעילא, שחתרה להקמתו של קיבוץ על אדמת הארץ.

ג'ו היה אחד מהיהודים הלא רבים שעלו מקנדה בשנה שבה מנתה הקהילה היהודית במדינה זו כ־151,000 נפש.

ג'ו ואמו

עין השופט

קיבוץ עין השופט הוא אחד מחמישים ושניים יישובי "חומה ומגדל", שהוקמו בשנות "המרד הערבי" (1936-1939). אלו השנים שבהן גובשה האסטרטגיה ההתיישבותית, שנועדה לתקוע יתדות ולכסס אחיזה עברית באותם מרחבים גיאוגרפיים שנזנחו עד אמצע שנות השלושים. בשנות המרד האלים הורחבו ובוצרו תחומיה של ההתיישבות העברית. המאמץ ההתיישבותי התרכז בבקעת בית שאן, בעמק החולה, במערב הגליל וברמות מנשה, לקראת ההכרעה המדינית הצפויה על גורל הארץ, וחלוקתה האפשרית למדינה יהודית ולמדינה ערבית.

מקורם של מייסדי עין השופט בשני גרעינים. האחד, גרעין "השומר הצעיר" מקנדה ומארצות הברית, שחבריו הגיעו לארץ ישראל ב-1931, לאחר שהות בחוות הכשרה במדינת ניו יורק והכשרה נוספת במשמר העמק. השני, גרעין "בניר" מן החווה החקלאית השומרית בצ'נסטוחוב, פולין, שחבריו עלו לארץ ב-1933 והוכשרו בעין החורש. עם התאחדותם של שני הגרעינים בשנת 1934 נקרא הקיבוץ "אמריקה בניר". חבריו ישבו במושבה הוותיקה חדרה, עסקו במלאכות חקלאיות והמתינו לתורם לעלייה על הקרקע, אל אדמות ג'וערה שברמות מנשה.

בעת ישיבתם של חברי "אמריקה בניר" במושבה זומנה להם משימה ביטחונית, ייחודית לזמנה, יש לומר.

וכך היה: ב-30 ביולי 1934 נחתה בחוף בית ינאי של ימינו ספינת המעפילים הראשונה, "ולוס" שמה, שהפליגה מפיראוס שביוון אל חופי ארץ ישראל. "ולוס" היא מבקיעת הדרך של מפעל העלייה הבלתי לגאלית – "עלייה ב'". על סיפונה של הספינה, שאורגנה ביוזמתם של אנשי "ההגנה" ו"הקיבוץ המאוחד", ללא אישורם של המוסדות הלאומיים, היו שלוש מאות וחמישים מעפילים, בעיקר חברי תנועות נוער חלוציות מפולין.

מבצע הורדת המעפילים מן הספינה "ולוס" לחוף מבטחים נעשה בחשאי בשני ראשי חוף: בשלב הראשון בגבעת אולגה – בית ינאי, ובשלב השני בתל אביב. מבין חברי "אמריקה בניר" נבחר ג'ו להיות אחראי על ה"הורדה", קרי העברת המעפילים בבטחה אל החוף. בלשון העוסקים בנושא בין אנשי "עלייה ב'" נחשב למפקד ההורדה בפועל. בשל השעה המאוחרת, ומחשש שיתגלו באור היום, ירדו לחוף בבית ינאי רק כשמונים מעפילים. מיד לאחר סיום שלב זה במבצע ההורדה, הספינה יצאה ללב ים ובלילה הבא נחתה בחוף תל אביב לסיום המבצע.

זו הייתה המשימה הביטחונית הראשונה שמילא ג'ו בחייו, משימה שהוכתרה בהצלחה.

לימים ייקרא הקיבוץ שהקימו חברי "אמריקה בניר" על שם המנהיג הציוני והשופט העליון היהודי-אמריקני לואיס ד' ברנדייס, על פי הצעתה של ועדת השמות של "הקרן הקיימת לישראל". שמו של ברנדייס נקשר אל עין השופט בשל סיועו לרכישת האדמות ברמות מנשה, בעקבות פנייתה האישית אליו של אירמה (רמה) לינדהיים, נשיאת "הרסה".

ראשוניותו של עין השופט בהיותו הקיבוץ האמריקני הראשון של "השומר הצעיר" (אחריו היו כפר מנחם, חצור, עין דור ואחרים), והיישוב ההררי הראשון של "השומר הצעיר".

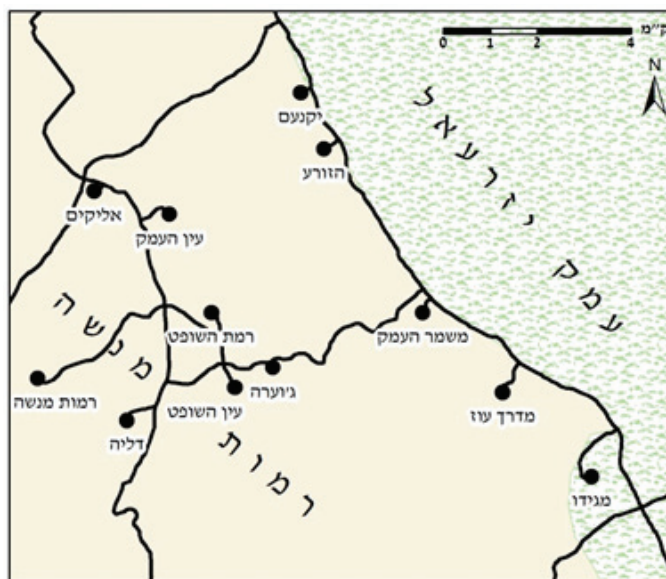
מקומם של ג'וערה ועין השופט באזור הנקרא בפי יושביו הערבים "בלאד א-רוחה", שפירושו "ארץ הרוחות" או "ארץ הדרכים". אדמות ג'וערה, כארבעת אלפים וחמש מאות דונם שבמרכזן בית אבן בולט ונישא, נרשמו לאחר קנייתן על שם חברת "הכשרת היישוב". לאחר הרכישה הוחל בפינוי האריסים, שהשתכנו בבניין הישן ובחושות סביבו, והם פוצו בכסף. בשלב זה נערכו ההכנות לקראת העלאת גוף קיבוצי למקום. מועד העלייה על הקרקע נקבע על פי "שאלת האריסים". נראה שאנשי "אמריקה בניר" בחדרה נכונים היו להיאחזו באדמות ג'וערה כבר בנובמבר 1936, אלא שהעניין דרש פתרון מניח את הדעת, כדי למנוע עימותים במעלה הדרך בין חברי הקיבוץ, שיפרצו בקרוב אל אדמות ההר, לבין האריסים והפלאחים מהכפר הגדול כופרין, אשר מניין תושביו הגיע לכאלף.

יום העלייה על הקרקע של אנשי הקיבוץ הוא יום ה-5 ביולי 1937 (כ"ו בתמוז תרצ"ז), יומיים לפני פרסום מסקנותיה של "ועדת פיל", אשר גזרה על חלוקת ארץ ישראל. במבצע העלייה, שתוכנן היטב, השתתפו כמאה איש. היו אלה המתיישבים החדשים חברי משמר העמק, יחד עם נוטרים בשירות ארגון "ההגנה" וממשלת המנדט הבריטי, שיצאו בשיירה ממונעת מחצר המוסד החינוכי "שומריה" במשמר העמק ונסעו באפיקי נחל יקנעם ונחל השופט בואכה "הבית הבודד" בג'וערה, בלב האזור שנקרא בשעתו בפי אנשי היישוב העברי "הרי אפרים".

עמנואל מרקובסקי-מור, איש כפר יהושע ומפקד "גוש נהלל", אחד מראשוני "היוצאים מן הגדר" ומקים "יחידת ההגנה הגושית", שעסקה בסירים ממונעים במרחבים הפתוחים סביב היישובים, העיד על החדירה העברית אל "הרי אפרים". מרקובסקי-מור סיפר על אודות העלייה לאדמות יקנעם והזורע, על הקמת צריף ומגדל שמירה מבטון ב"רמות השניים" בגדתו הצפונית של נחל השופט ועל העלייה אל ג'וערה: "זה היה מבצע צבאי למחצה. אמנם היה הסכם עם בעל הקרקע, אבל הכפר הערבי עוד היה קיים כשעלינו. זה היה מתוכנן מראש, והנוטרים מונו על אבטחת הדרך".¹

ההתיישבות בג'וערה הייתה בבחינת חדירה אל מרחב גיאוגרפי, שרגל מתיישב עברי לא דרכה בו עד אותו היום. אנשי עין השופט, שעלו לג'וערה, צעדו צעד ראשון לכיבוש רמות מנשה ויצרו את החוליה הראשונה בשרשרת שבה שישה קיבוצים. זו הייתה ראשית בנייתו של הגשר ההתיישבותי בין עמק יזרעאל לבין מישור החוף ושולי הכרמל, בלב היישוב הערבי ברמות מנשה ובדרומו של הכרמל. המאחז העברי בג'וערה שבר את החיץ בין "מושבות השומרון" – בת שלמה, מאיר שפיה, גבעת עדה וזכרון יעקב – לבין משמר העמק ויקנעם בקצה עמק יזרעאל המערבי.

1 עמנואל מור (מרקובסקי), מאורעות תרצ"ו – השלמת העדות, ארכיון "ההגנה", עמ' 2

מפת רמות מנשה

ב-5 ביולי 1937, לאחר השלמת "מעשה העלייה", עזבה שיירת השכנים והעוזרים, ובג'וערה נותרו ראשוני המתישבים, שלושים חברים וחברות ועשרים נוטרים. "ואת ג'וערה אין רואים מכאן. רק שלוש גבעות – ואין רואים", כתבה שולמית בת דורי, חברת משמר העמק, ברשימתה "ליד הזרקור",² אות לבדידותה ולריחוקה של הנקודה החדשה משכנתה העברית הקרובה ביותר. המשורר, הסופר והעורך, איש "השומר הצעיר", בנימין טננבוים-טנא, שורר בעת העלייה על הקרקע:

"כי עלינו לג'וערה בין הרי אפרים
 [במקור נכתב ג'וערה בא']
 וצחיחי שדות מולנו, להט השמיים,
 האמנו: הציה תהיה מקלט
 נתרפק עלי שממה – תחלוץ עוד לנו שד,
 והדרך לא דרך והשביל לא שביל,
 ובלב רנן הזמר, התלקח הגיל".

2 ש' בת דורי, ליד הזרקור, בתוך: גוטהלף י' וכהן א' (עורכים), ספר השומרים: אנתולוגיה ליובל העשרים של השומר הצעיר 1913-1933. ורשה, 1934, עמ' 333

המעפילים אל "הרי אפרים" התקינו גדר, ניקו את הבניין, הקימו זרקור על הגג וזכו לקבל איתות בהליוגרף (מכשיר המשמש ליצירת קשר בהטלת הבזקי אור קצרים של קרני השמש באמצעות מראה. שפת הקשר היא קוד מורס) מכפר החורש: "ברכה לכובשים". נוצקה עמדה על מרפסת הבניין, וקיר מגן נבנה ליד הכניסה לחצר הפנימית.

פוטי וג'ו בג'וערה

מימיו הראשונים של הקיבוץ הצעיר הוטל על ג'ו תפקיד מרכזי. ג'ו מונה למפקדו של הקיבוץ מטעם ארגון "ההגנה" ומטעם חבריו המתיישבים. הוא וחברים נוספים מקיבוצו: שרגא שזר, שלמק בורנשטיין ואחרים, נשאו בתפקיד ביטחוני קודם לעלייתם אל ג'וערה, כאשר שירתו כנוטרים בחדרה משנת 1936. גדעון ויסברג-גלבוע, "נער-חדרה", כבן ארבע-עשרה באותה השנה, "זוכר את גיוסם ואת השיעור הראשון בנשק שעברו סמוך למרכז המושבה. ג'ו בלט ביניהם. הוא היה בלונדיני ויפה".³

ערב עלייתם של חברי הקיבוץ אל הפינה הנידחת ברמות מנשה הוכשר ג'ו לתפקידו כמפקד ה"נקודה".

ג'ו היה אחד מארבעים וארבעה החניכים בקורס הרביעי למפקדים, שנערך בחודשים מאי-יולי 1937 בתחנת הניסיונות הישנה של גבת תחתית בעמק

3 ריאיון עם גדעון ויסברג-גלבוע, ראש העין, 25 באוגוסט 2011

יזרעאל המערבי. היה זה קורס הפיקוד המרכזי של "ההגנה" באותה עת. יוסף רוכל-אביר, שהתייחס אליו כאל "קורס למפקדי מחלקות", היה מפקד הקורס. עם צוות המדריכים נמנו, בין השאר, רפאל אטלס, אליהו כהן-בן-חור, יהושע גלוברמן, יצחק דובנו ויעקב דוסטרובסקי-דורי.

רוב החניכים היו בני ההתיישבות הכפרית והגיעו מקיבוצים, ממושבים וממושבות, ומעטים מהם היו בני ערים. בקורס נעשה ניסיון להתאים תורות צבאיות זרות לתנאי הארץ, ולעומת הקורסים שקדמו לו הורחבה מאוד מסגרת האימונים המעשיים בשדה. הודגש והובלט ממד התנועה הרגלית והממונעת, ומקום נרחב נועד לנושא הפיקוד על עמדה, קטע ואזור, ביצורים ופעילות מתואמת של אש. הודגשה חשיבותם של הגוש והמרחב, הצורך בהגנת השדות ונושאים טקטיים אחרים שאותם לימד יהושע גלוברמן, חבר קיבוץ יגור, איש שדה מובהק ואוטוריטה בכל בעיה צבאית.

עם חניכי הקורס נמנו אישים שבעתיד לכוּא ימצאו בצמרת הפיקוד וב"חבורת החוד" של ארגון "ההגנה", ולימים של צה"ל, במלחמת העצמאות ולאחריה: משה לדר-צדוק, אורי יפה, נחום שפיגל-גולן, שמואל רפפורט-אדמון ועוד אחרים, שהגיעו מן היישובים שבספר העברי: שלמה גרזובסקי-גור איש תל עמל ו"ממציא" הדגם המוכר של יישובי "חומה ומגדל", ישראל אושרוביץ, איש גבעת ברנר, ודוד יבזורי (דודיק יזהר) מתל יוסף.

הקורס הרביעי למפקדים היה אבן יסוד בהכשרתו הביטחונית של ג'ו איזן. כאן החל מסלול חייו הצבאי-מקצועי. מכאן צמיחתו כמפקד. ג'ו הוכשר לתפקיד מפקד יישוב והיה איש הביטחון המרכזי – המא"ז (מפקד אזור) – בקיבוץ. במסגרת תפקיד זה היה מגויס לנוטרות עד חודש מרס 1940. ג'ו הכין את קיבוץ להגנה מפני התקפותיהן של הכנופיות הערביות במרחב והיה אחראי לביצורו. ואכן, הקיבוץ שנאחז בג'וערה, בלב שדות האש, היה יעד "נוח" להתקפות פרועות אלה.

נקודת היישוב הזעירה הותקפה פעמים אחדות. ההתקפות באו בעיקר מכיוון הכפר כופרין, ששכן כשלושה ק"מ דרום-מזרחית לה. למשל זו שאירעה בליל ה-27 בספטמבר 1937, כחודשיים וחצי לאחר העלייה על הקרקע:

"אמש הזכירו לנו שוב, זו הפעם השלישית, היכן אנו נמצאים, והפעם הייתה זו התקפה רצינית משתי הגבעות צפונית-מערבית לבית. הדבר היה בשעת שיחה, והחברים יצאו תיכף לעמדות שנועדו להן בשעת התמרון שנערך בצהריים".⁴

אמנם אין בידיעה זו אזכור של ג'ו, אך ברור לחלוטין שהוא כמפקד ה"נקודה" תרגל מבעוד מועד את אנשיו לקראת הצרה המתרגשת, אם משום שקיבל מידע מודיעיני ואם משום שנקט דרך זו בקביעות.

ב-9 וב-15 באוקטובר 1937 ניחתו התקפות ירי נוספות על "הבית הבודד". התקפות אחרות באו בעקבות השתיים הראשונות. על פי התיאורים המובאים בעיתון הקיר "השבוע בג'וערה", שראה אור בשנים 1937-1938, נראה שהתקפה רחבת ממדים נחתה על המשק בליל ה-27 בנובמבר 1937.

ג'ו, מפקדה של ג'וערה זה כחודשיים, פקד על "תמרון ההגנה", וזמן קצר לאחר הדיפת ההתקפה ערך "סיכום" ובו הפקת לקחים בלשון ימינו, אות וסימן ליסודיותו ולחשיבתו.

כמא"ז שימש ג'ו איש הקשר של הקיבוץ עם יחידות "ההגנה", שסיירו, פעלו או עברו במהלך פעילותן ברמות מנשה. הנה שתי דוגמאות:
הראשונה היא עדותו של זלמן מרט, שנמסרה בראשית שנות השישים. מרט, מ"מ הפו"ש בג'וערה, מן המתנדבים הראשונים לפלמ"ח, מראשוני מפקדי הפלוגות בו ומג"ד בחטיבת "עציוני" במלחמת העצמאות, התמנה לתפקידו לאחר שסיים את ה"קורס לסמלים עבריים" בפיקודו של צ'רלס אורד וינגייט בעין חרוד, באוקטובר 1938. מרט באותם הימים עדיין לא הכיר היטב את הגזרה שעליה הופקד, ולכן "ביקנעם חיכה לנו מפקד עין השופט (כיום אל"מ) יוסף איתן, והדריך אותנו במסענו הרגלי מיקנעם לג'וערה".⁵

4 וילפנד י' (סידר וערך), ניר בהרים. מיומנו של קיבוץ עין השופט, ראובן מס, ירושלים, תש"ח, עמ' 34

5 זלמן מרט, בנוטרות, ארכיון "ההגנה", תיק 195.69, עמ' 1

דוגמה שנייה ועדות נוספת היא זו של עמנואל מרקובסקי-מור, אשר בין שלל אירועים מרכזיים ושוליים שבהם נטל חלק פעיל, נזכר בסידור, שנערך במשורייני (!) בין ג'זערה לבין דליה, ככל הנראה לקראת עלייתו של קיבוץ נוסף על הקרקע: "היו בו כמה נוטרים וג'ו איזן מעין השופט".⁶

מרקובסקי-מור נטה להזכיר בעדויותיו את מגעיו עם אנשי הביטחון המרכזיים ביישובים ואת עבודתו המשותפת עמם, וזוהי לפיכך עדות נוספת על תפקידו של ג'ו בקיבוץ ובאזור כולו.

כשנה לאחר עליית מייסדי הקיבוץ אל ג'זערה הוחל בסלילת "כביש הביטחון" מזכרון יעקב אל יקנעם, הוא "כביש ואדי אל-מילך". מוצאו מ"הכביש החדש" דאז, תל אביב-חיפה ("הישן", בפינו כיום). "כביש ואדי אל-מילך" היה תחליף לכביש נחל עירון (ואדי ערה), ומעקף בטוח יותר של העיר המעורבת חיפה, בחוסכו מן הנוסעים מתל אביב אל חיפה את המעבר בשולי הכפרים של "המשולש הקטן" (איג'זים, עין ע'זאל וג'בע) ובכפר הגדול טירה במבואות חיפה.

אמנון (רודי) קליין-זעיר, איש גן שמואל ומפקדה של אחת מיחידות הפו"ש (יחידה ארצית ניידת של ארגון "ההגנה", ראשונה מסוגה ומגודלה, שפעלה בשנים 1937-1939), שקיבלה אחריות מבצעית על המרחב שבין עין השופט לבין חדרה, והקלה בעצם נוכחותה ופעילותה על המתח הביטחוני שבו היו שרויים ראשוני עין השופט, כתב ברשימתו "עקרון ההגנה האקטיבית":

"...אותה תקופה התחילו בסלילת הכביש בוואדי מילק מבת שלמה לעין השופט. התחילו מעשי חבלה בכביש בלילות: מדי לילה היו הורסים את קטע הכביש שנסלל במשך היום. הסלילה לא התקדמה והעובדים היו נתונים בסכנה מתמדת. לאחר דיונים במצב, העברנו מחלקת פו"ש לבת שלמה, וכעבור זמן קצר בלבד שונה המצב לטובה וסלילת הכביש יכלה להתקדם".⁷

6 עמנואל מור (מרקובסקי), מאורעות תרצ"ו – השלמת העדות, ארכיון "ההגנה", עמ' 2
7 זעיר א' (רודי), עקרון ההגנה האקטיבית, בתוך: ל' דרור וי' רוזנצווייג (עורכים), ספר השומר הצעיר, כרך א', התנועה מראשיתה ועד לאחר מרד הגטאות: 1913-1945, ספרית פועלים, מרחביה, 1956, עמ' 297-298

נתיב תעבורה נוסף ומאובטח נפתח לתנועה עברית. הגישה אל עין השופט הייתה מאז פתיחתו נוחה ומהירה יותר משהייתה קודם לכן.

ראשוני עין השופט התגוררו במשך שנה ב"בית הבק" בג'זערה, שאין אנו יודעים מי בנה אותו ומתי, ביצרו אותו והחלו בהתמודדותם היומיומית עם השטח ההררי שנמסר לידיהם. האריסים, אשר ישבו על אדמות האפנדי עברול לטיף צלאח מחיפה, פונו ממנו זה מכבר, עשרים ממשפחותיהם זכו לפיצויים ולחלקם היו בתים בכפר הסמוך כופרין.

מלבד ההתמודדות עם הקרקע ההררית נאלצו ראשוני הקיבוץ להתעמת לא אחת עם פלאחי הסביבה ועם האריסים המפונים. העימותים האלה נמשכו תקופה ארוכה, שבה כאמור היה "הבית הבודד" מטרה להתקפות חוזרות ונשנות מצדם של הכפריים-האריסים ושעל הגנתו הופקד ג'ו איזן.

מעט לעת פרצו סכסוכים בין אנשי ג'זערה – עין השופט לבין כפריי כופרין בשאלות שנגעו לסימונם של גבולות החלקות, שהיו שייכות לאלה ולאלה. בעת הניסיונות לפתרון הסכסוכים, ישובים היו זה מול זה ג'ו איזן, מא"ז עין השופט, ומוכתר הכפר כופרין: "קראו למוכתר הכפר וליוסף והעניין הסתדר בשלום".⁸

בתוקף תפקידו כמא"ז היה ג'ו הממונה על היחסים עם תושבי היישובים השכנים, ועל פי הנאמר כאן, נראה שידע היטב כיצד לנהוג עמם.

ג'זערה, חורף 1938

למן המחצית השנייה של 1938 – השנה הרועמת ביותר בשנות המאורעות בכל חבלי ארץ ישראל – פעל יוסוף סעיד אבו־דורה כמפקד אזור חיפה, ג'נין ועמק יזרעאל. בסיס פעילותו המרכזי היה בכפר אל־מנסי, בקרבת משמר העמק (מדרך עוז של ימינו), ובסיסו המשני היה בכפר אום אל־זינאת (מעט צפונה לצומת אליקים של ימינו), לא הרחק מעין השופט. אבו־דורה וכנופיייתו, שמנתה כשלושים איש, ומאות הפלאחים המזוינים שהיה ביכולתו לגייס במשך פרק זמן קצר באזור שהיה נתון לשליטתו, העלו את רף המתח הביטחוני מעלה מעלה. אמנם יעדי תקיפתו העבריים היו בעיקר "מושבות השומרון", אך גם על הקיבוץ הצעיר, שעליו פיקד ג'ו איזן, העיקה פעילותו האלימה והטרוריסטית, ובמיוחד עד להופעתה של יחידת הפו"ש במרחב השומרון.

שתי מכות קשות ספגו חברי עין השופט ומשמר העמק בשנת 1938: רצח אברהם גולדשלגר, ורצח אליעזר קרונגולד ואפרים טיקטין.

אברהם גולדשלגר, איש משמר העמק, היה המלווה המשקי של היישוב הצעיר עד ראשית פברואר 1938. הקיבוץ הוותיק העמיד אותו כ"מדריך להתיישבות" בעקבות פניית "הפלוגה מחדרה" בשלהי 1936. בהקשר זה נזכר לראשונה שמו של גולדשלגר במסמך הנושא את התאריך 19 בדצמבר 1936, השמור כיום בארכיון עין השופט. היה זה זמן קצר לאחר העמדתו על ידי משמר העמק לשם סיוע למייסדי עין השופט. בבוקר ה־28 בפברואר עלה גולדשלגר ממשמר העמק אל ג'זערה כדי לקבל את פניהם של אורחים מכפר ערכי שכן. לאחר המפגש, בשעות אחר הצהריים, יצא בלוויית ג'ו בחזרה לקיבוץ. גולדשלגר נרצח באש מן המארב באדמות אבו־שושה, במרחק של כקילומטר אחד מעין השופט, בדרכו למשמר העמק מלווה על ידי ג'ו. הוא נפגע בחזהו ונהרג במקום. ג'ו השיב אש לתוקפים והניסם, חזר על עקבותיו לג'זערה והזעיק את יחידת הנוטרים למקום המארב.

זוהי עוד אחת מן המשימות הביטחוניות שג'ו נטל על עצמו. הרי יכול היה לשגר אל הדרך רבת הסכנות נוטר אחר! מתברר שג'ו נהג ללוות, לא תמיד בגפו, את אנשי משמר העמק ש"עלו" לג'זערה ולעין השופט, בחזרה לביתם. כך היה למשל ב־1 באוגוסט, כאשר ליווה ג'ו את אדש, איש משמר העמק שעסק באיתות, אל קיבוץ.

באירוע של גולדשלגר התברר בדיעבד, שארבעה ערכים ארכו להולכים וירו בהם כעשרים יריות מטווח קצר של שלושה מטרים. אחד הרוצחים, איש הכפר כופרין מוסטפה אינדאווי (אבו-עלק), היה פושע משוחרר ידוע לשמצה. הוא נתפס לאחר רצח גולדשלגר והועלה לגרדום.

ג'ו איזן – מוכתר עין השופט

חמישה שבועות לאחר הירצחו של גולדשלגר, ב-7 באפריל 1938, נרצחו שניים מחברי הקיבוץ, אליעזר קרונגולד ואפרים טיקטין, בדרך שהובילה מעין השופט אל יקנעם (מצבת זיכרון שהוקמה לצד הדרך מציינת את מקום נפילתם), בשעה ששבו מעבודתם במטעי הפרי של "חוות נטר", מקום המוכר כיום כ"עמק השלום". כאן, בקרבת עין פרור (עין פורייר), מעיין שממנו נשאבו מי השתייה של עין השופט, נרצחו ב-2 באוגוסט 1936 שני השומרים – יואש זולר ויצחק קליצ'בסקי. גאולה פרדקין-לישנסקי (רעייתו של טוביה לישנסקי, שהיה מא"ז עין השופט לאחר ג'ו, קצין הש"י בגליל הצפון ומפקדה הראשון של יחידת המיעוטים בצה"ל), לימים חברת עין השופט, נטעה לזכרם שני עצי ברוש במקום הנקרא זה עשרות שנים "רמת השניים".

בכך לא תמו ימי האש. התקפה גדולה של ערביי המרחב נהדפה מחצר הקיבוץ ומגדרותיו ב־14 ביולי 1938, בימים רוויי האלימות של קיץ תרצ"ח. התברר שחלק מהתוקפים נפגעו מאש המגנים שעליהם פיקד ג'ו. אלה היו פניה של שנתו הראשונה של הקיבוץ – "שנה שרצח ובניין שימשו בערבוביה"⁹.
 ב־5 ביולי 1938, "ביום השנה לעלייה על הקרקע, עלתה קבוצה ראשונה של עשרה חברים לדור במגדל עין השופט החדשה"¹⁰.

נוטרים מחכים לבואו של משה שרתוק (שרת), עין השופט, 1937.
 ג'ו שלישי מימין

9 שם, (ר' הערה 4 לעיל), עמ' 60
 10 שם, (ר' הערה 4 לעיל), עמ' 58

ג'וערה

כאמור, כשנה לאחר עליית מייסדי הקיבוץ אל "בית הבק" בג'וערה, עקרו חבריו אל מקום הקבע, והבית וסביבתו הקרובה הפכו למרכז הדרכה של ארגון "ההגנה". רוב הקורסים למפקדי מחלקות של הארגון, מינואר 1938 ועד נובמבר 1947, נערכו בג'וערה, שהייתה לאחד מבתי היוצר העיקריים של המפקדים ב"הגנה", ולימים, בשנותיו הראשונות של צה"ל, גם של מפקדיו. נוסף על אלה נערכו במקום קורסים וסמינריונים ללימוד ולתרגול ענפים מיוחדים באימון הצבאי. באפריל 1943 נערך בג'וערה הניסוי הראשון של הסטן העברי הוא ה"תמ"ת" – תת-מקלע תע"ש.

בשנים 1950-1967 שימשה ג'וערה בסיס לבית הספר למפקדי כיתות של חטיבת "גולני", וב-1970 הוקם כאן בסיס הגדנ"ע. בשטחו של המבנה ההיסטורי הוקם מוזיאון המתאר את הפעילות הענפה שנערכה בג'וערה בימי המנדט הבריטי. המקום נקרא כיום "גבעת נוח" על שם חבר עין השופט נוח לינדהיים, שנספה בהתרסקות מטוס קל.

בטרם יציאה לצבא הבריטי

בימי חדרה, ובשנותיו הראשונות של ג'וערה בעין השופט, הייתה שרה כהן בת זוגו. שרה נולדה בבראונזויל שבניו יורק בשנת 1912. בית הוריה, חיה ומשה, הועמד על ידם לשימוש התנועה, ובמרתפו פעל קן של "השומר הצעיר". שרה עלתה לארץ בשנת 1933, נמנתה עם מייסדי הקיבוץ ועסקה בו שנים רבות בחינוך ובהוראה. זמן מה לאחר פרידתה מג'וערה, נישאה שרה לשמעון קוך-אבידן, המוכר במיוחד כמפקדה של חטיבת "גבעתי" במלחמת העצמאות. בין המשפחות איתן ואבידן שררה במשך השנים ידידות קרובה.

מיום הקמתו של עין השופט ועד ערב יציאתו אל הצבא הבריטי נשא ג'וערה איזון בעול הפיקוד הצבאי-האזרחי על קיבוצו. התקופה הבוערת והסוערת כל כך בתולדות היישוב העברי נמשכה כשלוש שנים (1937-1940), כשנתיים מהן היו שנות מאורעות הדמים, שדעכו בהדרגה ונסתיימו למעשה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה.

ג'ר'ערה, 1937. ג'ו, הנוטר, שותה מג'ארה

בצבא הבריטי ובבריגדה

(החטיבה היהודית הלוחמת — החי"ל)

ערב מלחמת העולם השנייה הודיעה הנהגת התנועה הציונית שהיא מוכנה להעמיד את פוטנציאל הלחימה היישובי והציוני לרשותה של בריטניה. תהליך ההצטרפות למאמץ המלחמתי הבריטי עוכב בשל שיקולים פוליטיים בריטיים, שהביאו בחשבון את רגישותן של המדינות הערביות לכל התעצמות של היישוב העברי ואת האסטרטגיה הבריטית, שייחסה חשיבות ראשונה במעלה לשיתוף הפעולה הערבי, או לפחות לשקט בזירת המזרח התיכון.

מראשית מלחמת העולם השנייה שאפו יהודי ארץ ישראל ליטול חלק פעיל במלחמה ברייך השלישי ובשותפיו. למן השלבים הראשונים של המלחמה ניהלו המוסדות הציוניים משא ומתן ממושך עם ממשלת בריטניה בדבר הקמתה של דיבזיה יהודית לוחמת במסגרת הצבא הבריטי, שבה ראו מנוף ליצירתו של צבא עברי. בשל שיקולים פוליטיים עוינים של שלטונות המנדט הבריטי בארץ ישראל, וחרף צורכי המלחמה, לא נענו הבריטים לבקשתם של המוסדות הציוניים, שתבעו גיוס רחב של אזרחי הארץ. על כן משהוחל בגיוסם, הוטלו מכסות גיוס מוגדרות על ערבים ועל יהודים כאחד.

כאלפיים צעירים ארצישראלים התגייסו בחודשי המלחמה הראשונים ליחידות שירותים ולמקצועות צבאיים טכניים, לחילות ההנדסה, ההובלה, הרפואה ולחיל החפרים. היה זה גיוס "על בסיס אישי". השלטונות הבריטיים היו מוכנים לשלב נוסף של התגייסות מסוג זה, אך בהנהלת "הסוכנות היהודית" ובפיקוד "ההגנה" הסתייגו רבים מתנועת ההתנדבות הלא מאורגנת, אשר התפתחה ללא תלות בהנחיותיהם של מנהיגי היישוב.

כזכור, באותה העת נקרע היישוב העברי בארץ ישראל בין מאבק אנטי-בריטי בשל המשך מדיניות "הספר הלבן", הגברת הלחץ על "ההגנה" ופרסום "חוק הקרקעות" החדש, לבין הצטרפות למאבק המלחמה נגד היטלר. נוצר ניגוד מהותי בין המצב בארץ לבין המצב בעולם כולו.

עם הפלישה הגרמנית לצרפת ולארצות השפלה, התמוטטות החזית המערבית והצטרפות איטליה הפשיסטית למלחמה לצד גרמניה, נותרה בריטניה בודדה במערכה. נראה היה שהמתקפה הגרמנית בצפון אפריקה קרבה במהירות לגבולות הארץ. "ההגנה" הכריזה על שיתוף פעולה ללא תנאי עם השלטונות הבריטיים, ומשרד המלחמה חולל מפנה באשרו את הקמתן של "הפלוגות הארצישראליות" – ה"באפס" – "Buffs" – ובהכרזו על גיוס לשורותיהן. וכך, ב־14 בספטמבר 1940 החל הגיוס המאורגן ביישוב לשורות הצבא הבריטי.

ה"באפס" היה כינויו של הרג'ימנט המלכותי של קנט המזרחית – "Royal East Kent Regiment". רג'ימנט ה"באפס" הוקם בשנת 1572 והיה אחד הרג'ימנטים הוותיקים בצבא הבריטי. השם "באפס", שמשמעו צבע חום-צהוב, ניתן לעוצבה זו בשל הצבע הצהבהב-חום של צווארוני מדי הייצוג של חייליה. היו בה יהודים וערבים ארצישראלים. פלוגות ה"באפס" שבהן שירתו ערבים צוינו במספרים אי-זוגיים, והפלוגות שבהן שירתו יהודים צוינו במספרים זוגיים. מאחר שהיה צורך למלא את תקני הפלוגות, הוטלו מכסות גיוס על גופים וארגונים ביישוב העברי, למשל "ההתיישבות העובדת".

"הסוכנות היהודית" הטילה את ארגון הגיוס לפלוגות ה"באפס" על "ההגנה", כשרבים ראו ב"באפס" את ראשיתו של הצבא העברי העצמאי, וביטוי ראוי להשתתפותו הפעילה של היישוב בהגנת הארץ.

בשנת 1940 התגייסו לחיל הרגלים הבריטי 683 איש, ובסך הכול בשנות המלחמה 5,258 איש אשר שירתו בחמש־עשרה פלוגות.

ג'ו ב"באפס"

ג'ו איזן, חבר עיזן השופט, בוגר קורס המפקדים של ארגון "ההגנה" ומי שפיקד על קיבוצו המבודד במשך כשלוש שנים, רובן סוערות במיוחד, נמנה עם ראשוני המתגייסים ל"באפס", עוד בטרם הכריזה "ההגנה" על חובת התגייסות לצבא הבריטי "להגנת הארץ ביחידות עבריות שבסיסן בארץ ישראל", ובשעה שממדי הגיוס הראשוני היו נמוכים מאוד.

ב־21 בספטמבר 1940 נכתב בעיתון הפנימי "השבוע בג'וערה", שדיווח על המתרחש במשק הצעיר: "יוסף קיבל הודעה כי עליו להתגייס בתור קצין ליחידה היהודית. באנו בדברים עם ועדת הביטחון של הקיבוץ הארצי. מעריכים את התגייסותו של יוסף כחשובה מאוד. יוסף אינו מתנגד. הקיבוץ מקבל את הדבר כהודעה". ואכן, הקיבוץ קיבל את הדרישה לגיוסו, וב־29 בספטמבר 1940 התגייס ג'ו אל צבא הוד מלכותו. שירותו יימשך כחמש שנים.

ג'ו התגייס ליחידה יהודית לוחמת, שמקום שירותה המיועד היה בתחומי הארץ והיא נועדה להגנתה. בעיני תנועתו הייתה זו יחידה שהתאימה לעקרונות שקבעה למגויסה, שלא כמו "חיל החפרים", שירותי הקרקע של חיל האוויר הבריטי או חיל התחבורה. שלוש היחידות הללו היו יחידות שירותים, שנועדו לפעול מחוץ לגבולות ארץ ישראל, למשל בחזית יוון, או ששירותן בארץ לא הובטח. לכן, על פי מדיניות הגיוס של "השומר הצעיר", הן לא נמצאו מתאימות לתפיסתו ולשירותם של חבריו בהן בעת גיוסו של ג'ו.

שלא כרבים אחרים מקרב המגויסים מקיבוצי "השומר הצעיר", שחסרו ניסיון ביטחוני או שהטלת גורל קבעה את יציאתם לשירות הצבאי, היה לג'ו ניסיון קרבי מעצם הכשרתו בארגון "ההגנה", משנות פעילותו בשדות האש של הרי אפרים וממגעיו עם יחידות הנוטרים והפּו"ש באזורו.

עד ל־5 ביולי 1942 התגייסו שישה־עשר מחברי עין השופט לשורותיו של הצבא הבריטי, ובהם ארבעה חברים ל"באפס". ראוי לציין זאת, שכן עד שלהי 1942 לא התגייסו רבים בנפש חפצה, ומכסת הגיוס, שתנועתו של ג'ו נטלה על עצמה, לא נתמלאה אלא לאחר הקמתה של "החטיבה היהודית הלוחמת".

יתרה מזו, ג'ו נמנה עם "נבחרת מגויסת", שמנתה שלושים ושלושה איש, "מועמדים שנבחרו על ידי 'הסוכנות' בעצה אחת עם ארגון 'ההגנה'", כך על פי עדותו של מקסי כאהן, חברו הקרוב של ג'ו. ואכן, קבוצה זו רוכזה על ידי מפקדת "ההגנה"¹¹ במהלך השבועיים הראשונים של הגיוס לחיל הרגלים, לאחר שאנשיה תודרכו על ידי ראשי "ההגנה" סנה, גולומב, דוסטרובסקי־דורי וגלילי, ונשלחה

11 דגן ש', החטיבה היהודית הלוחמת (חי"ל) במלחמת העולם השנייה ספר הגדוד השלישי, איגוד החיילים המשוחררים בישראל, ועד הגדוד השלישי, חיפה, 1996, עמ' 21

במרוכז למחנה הבריטי בסרפנד (מחנה צריפין של ימינו). שישה מהם הומלצו על ידי "ההגנה" לקצונה, שישה לדרגת סרג'נט (דרגה מקבילה לסמל בצה"ל) ועשרים ואחד לדרגת קורפורל (דרגה מקבילה לדרגת רב-טוראי בצה"ל). הקורס ("Cadre Squad") נפתח בסרפנד בראשית אוקטובר 1940, הרחק מזירת המערכה, נמשך שישה שבועות, הסתיים ב־22 בנובמבר 1940 ובסופו הוסמכו שנים-עשר צוערים יהודים לקצונה. מהם הוצבו חמישה כקצינים בשתי פלוגות ה"באפס" הראשונות. היו אלה אלכס צ'רנוביץ-צור (לימים גיסו של ג'ו), אפרים בן-ארצי, ג'ו איזן-איתן, שלמה רבינוביץ-שמיר ומקסים (מקסי) כאהן. לחמישה היה רקע ביטחוני מוכר, הם היו חברים ותיקים בארגון "ההגנה" ולימים נשאו בתפקידי פיקוד בכירים בצה"ל ובמשטרת ישראל. לשניים מהם, לג'ו ולמקסי, היה יתרון גדול על פני האחרים – שליטתם הרהוטה בשפה האנגלית.

ג'ו במחנה סרפנד (צריפין), דצמבר 1940

THE PALESTINE POLICE FORCE.

CERTIFICATE OF DISCHARGE.

شهادة انتهاء من الخدمة تعودت مسורים

OFF. 689-200-10-2-35

Serial No. 88.	الرقم التسلسلي مספר סדר
No. 7192 Rank L/Cpl.	الرتبة סדרת
Name in full Joseph Eisenberg	الاسم השם בשלמות
District Haifa.	الدائرة המחוז
Discharged in consequence of Resignation	لقد انتهت خدمته لاسباب الالية סבת הסורים
after serving two years* 121 days with the J.S. Police	بعد خدمة סדרת
יום בשלک البوليس الاثنان ا الحر ا	
יום בספרת של מסגין סדר	סג"ס
Date of Discharge 1.3.1940.	תריך אנהיג מן השה תריך הסורים
Conduct Very Good.	השורה התנה
Place Haifa.	מקום המקום
Date 1.3.40.	תריך התריך
*Number of years to be written in words. *Strike out whichever is inapplicable. *צייג את מספר השנים של הסרות בשלים. * חסוק את השלים הכולתי מהשמות.	

Warning - If this Certificate is lost a duplicate cannot be issued. You should therefore, as far as possible, keep with it or forward it by post when applying for a substitute.

אזהרה - אם תאבד תעודת זו לא יתכן להוציא תעודת כפולה. לכן עליך לשמור עליה או לשלוחה בדואר כשאתה מיישם בקשה להחליפה.

Note - This Certificate is to be issued without any alterations in the manuscript.
מلاحظت - یزء اعطاء هذه الشهادة بدون تعدي شيء من الاصل.
تذكرة : أصدر لتكن את התעודה הזאת.

תעודת השחרור של ג'וזף מן הנוסרות. מכאן - אל הצבא הבריטי

שלמה רבינוביץ-שמיר נפגש לראשונה עם ג'ו בדצמבר 1937-ינואר 1938, בהיותו חניך מן המניין בקורס המ"מים שנמשך שישה שבועות בבית ינאי ובג'וערה. רבינוביץ-שמיר (1915-2009), לימים מפקד חטיבה שבע במלחמת העצמאות ואלוף בצה"ל, העיד:

"לפלוגה ה-2 הלכו אלכס ומקסי. מפקדה היה מייג'ור פריס, קצין דרום אפריקאי מבוגר ומפקד בעל שיעור קומה.

לפלוגה 4 נשלחנו יוסף איזן ואני. מפקד הפלוגה היה מייג'ור פליר, טיפוס מוזר שעוד אזכירו אחר כך.

לפלוגה 6 נשלחו בן ארצי ו-? (אמנם רבינוביץ-שמיר מנסה להיזכר, אך בן-ארצי היה היחיד שנשלח לפלוגה 6 – י"ד). מפקד הפלוגה, מייג'ור שטבע ביס, היה יוצא דופן בגישתו הפרו-יהודית".¹²

בפלוגתם של רבינוביץ-שמיר ואיזן-איתן, שבה הם כיהנו כמפקדי מחלקות, היו כל החיילים יהודים ארצישראליים ("נייטיבס", כפי הבריטים). סגל הפלוגה כולו היה בריטי. הפלוגה נשלחה ליריחו לתקופת אימונים נוספת.

"לאחר תקופת אימונים קצרה ביריחו נסענו לירושלים, ומשם ירדנו ברגל לתל אביב, לאזור תחנת 'רידינג'... ומשם עמדו לצאת מחלקות לתפקידי שמירה בסביבה. ביריחו הייתה תקופת אימונים אינטנסיבית שכללה כמה מסעות בסביבות המדבר, לצד נבי מוסה והירדן. כל אחד מאיתנו קבל פיקוד על מחלקה. הסגל כלל נוסף עלינו עוד קצינים בריטיים, מפקדי מחלקות, סגן מפקד הפלוגה, סמלים ואפסנאים... למייג'ור פליר היו טענות רבות נגדנו, נגד ג'ו ונגדי, על שיחסנו לחיילים היה 'אנושי יתר על המידה' ודרש בכל תוקף לשנות מיחס זה. לא הועילו לנו כל הסברותינו על מנהיגות וציטטות והדגמות מספרות העולם או חיי יום-יום. פליר נשאר בשלו".¹³

בפלוגתם של השניים שירתו "הרבה רביזיוניסטים", ועמם פרצו ויכוחים נוקבים בשאלת השירים שישורו: "ובסוף סוכם שהם לא ישירו את שיריהם, אך מאידך לא ישירו גם את שירי 'הפועל'..."¹⁴

המשימות שהוטלו על פלוגה 4 היו מאכזבות למדי וכללו שמירה על שדה התעופה ברמלה, אבטחת המטווחים בקרבת נבי רובין (סמוך לשפך נחל שורק

12 שלמה שמיר, בצבא הבריטי, ארכיון "ההגנה", תיק 140.33, עמ' 3

13 שם, עמ' 4

14 שם, שם

לים) ושמידה על מחנה השבויים האיטלקים בלטרון. הפעילות לוותה ביחסים מתוחים בין מפקד הפלוגה לבין שלמה וג'ו. השניים "סירבו לחתום באנגלית על קבלת התשלומים השבועיים מן הצבא"¹⁵ והתנגדו לאופי חיי המחנה ולשגרתם. כעבור זמן מה נפרדו דרכיהם של השניים, כאשר רבינוביץ-שמיר הועבר לפלוגה 12. לימים תצטלבנה דרכיהם בתחנות נוספות של מעש. בפלוגות ה"באפס" הראשונות, שנבנו מלכתחילה על מצבה מלאה של קצינים ומש"קים בריטים, הוגדרו הארצישראלים בתחילת הדרך קצינים וסרג'נטים "בפוטנציה", עד שהחליפו בעלי תפקידים בריטים ותפסו את מקומם בתקן הפלוגות שלא כנספחים.

הפלוגה הראשונה, שזכתה לפיקוד עברי חוץ מהמ"פ, הייתה פלוגה 6. מאוחר יותר התמנה בה המ"פ היהודי הראשון בחיל הרגלים – מייג'ור אפרים בן-ארצי. השני היה ג'ו איזן-איתן בפלוגה 12.

מימין לשמאל – משה וימן, ג'ו, אורי שי, ברוך יצהר (האחרון אינו מזוהה).
עתלית 1941

לעתים שררו יחסים מעורערים, אם לנקוט לשון המעטה, בין החיילים הארצישראלים לבין הקצינים היהודים, שכמוהם הגיעו מהארץ, ושמותיהם מוכרים היטב. ג'ו מעולם לא נמנה עמם. שלמה רבינוביץ-שמיר העיד על אודות

15 ריאיון מוקלט שערכה משפחת איתן עם שלמה שמיר, תל אביב, 29 באפריל 1997

ג'ו, "שהיה אדם סולידרי, דוגרי, ישר עם אנשיו, מעולם לא שיחק, ובהחלט אפשר שלימים עובדה זו הייתה בעוכריו".¹⁶

בעניין זה ראוי להזכיר ריאיון נדיר שנערך עם ג'ו בשנת 1947. לדברי המראיין, אלמוני על פי המסמך המקורי שבידינו, היה זה ג'ו שהציע לקיים עמו "אינטרביו". כותרת השיחה היא "באספקלריה של קצין ארץ ישראלי". הדברים שאמר ג'ו מדברים בעד עצמם:

"יוסף מציין את העובדה שלא כל הקצינים העבריים הבינו את תפקידם. אמנם מצבם, כאמור, היה קשה. לעומת הלחץ הבלתי פוסק מצד שורת החיילים העבריים, עמדו בפני לחץ מצד הממונים עליהם הבריטים. לפני המלחמה ובשנותיה הראשונות (ואף כיום, ולו במידה פחותה במקצת) רבץ תהום עמוק בין החייל הבריטי הפשוט לבין קציניו. הבדלי מעמד והשכלה המציינים את החברה הבריטית הטביעו את חותמם על הצבא. ועבור חבר הקצינים הבריטי היה זה כדבר מובן מאליו כי בני אומות זרות שהתגייסו למסגרת הצבא הבריטי (כלעומת צבא הדומיניונים) ישלימו עם הנוהג הקיים. על כן היו דורשים מהקצינים הארצישראלים שיימנעו מכל פגישה שהיא מחוץ לתפקיד עם בעלי דרגות נמוכות. ואמנם נמצאו כאלה שנכנעו או אפילו קיבלו את ההסדר הזה".¹⁷

ובמקום אחר כתב המראיין:

"יוסף סבור כי תפקידו של קצין יהודי ביחידה ארץ ישראלית הכביד עליו פי כמה וכמה מאשר תפקידו של חברו הבריטי לדרגה ביחידה בריטית. החייל העברי דורש מקצינו היהודי לא בלבד את מילוי תפקידי הפיקוד הרגילים. הוא דורש ממנו מסירות בכל השטחים והבנה לכל הבעיות הלאומיות שלנו, מה שאין כן במיוחד אצל האנגלים. החייל הבריטי היה מסתפק שיעזבו אותו לנפשו והתרגל עד מהרה לדאוג לעצמו בעניינים קטנים. לעומת זאת היה החייל העברי דורש טיפול מלא בכל... נטייה זו הייתה בולטת בעיקר עם הרכבתה של יחידה חדשה או הקמת מחנה חדש. רשלנותו של מפקד, אדישותו, היה בהם כדי לגרור הזנחה ועזובה רבה, ובתנאים כאלה היה רק סרג'נט מוכשר וחדור אחריות מסוגל להתגבר במידה כל שהיא על הקשיים".¹⁸

שם 16

המקור אינו ידוע, והגיע לידינו מיגאל וילפנדר (עין השופט) באמצעות כרמלה דן (קרייפין)

שם 18

מן השיחה מתברר בכירור, שג'ו דגל במשמעת שאינה עיוורת, אלא מתבססת
"על היגיון, הבנה, ושכל ישר".¹⁹

עתלית, דצמבר 1941. ג'ו בראש

בעודו משרת כפלוגת ה"באפס" בשנת 1941 החל ג'ו, כאיש "ההגנה", בראשית פעילותו החשאית בנושאי ה"רכש" מן הצבא הבריטי. ג'ו, כמו האחרים שעסקו במלאכה, נדרש לבצעה ללא תקלות כדי לא להסתכן בעמידה למשפט צבאי, במאסר ואף בהרחחה מן הצבא הבריטי.

עתלית, 1941. ג'ו בשורה השנייה מלמטה, שישי משמאל

באותה השנה (1941) זומנה לג'ו פגישתו הראשונה עם יהודה ארזי. בעדותו לאדיר כהן סיפר ג'ו:

"בתקופה זאת גייס יהודה מספר קצינים מהצבא הבריטי, ואני בתוכם. הפעולה שריכזו אז הייתה בכיוון ארגון רכש ממחנות הצבא הבריטי. אנחנו היינו חיילים ביחידת באפס, ותפקידנו היה שמירה על מחנות צבאיים. יהודה ניצל עובדה זאת על מנת להיעזר בנו לרכישת נשק. פעולתנו התבטאה בשלושה שדות פעולה:

1. הוצאנו נשק שכלל רובים, מקלעים וחומר נפץ ממחנות בריטיים שהיינו ממונים על שמירתם, בצורה שהדבר לא יורגש. היינו מוציאים את הנשק אל מחוץ לגדר, ויהודה ארגן מכונית שהייתה מעבירה את הנשק למקום המאגר.

2. הצבא הבריטי היה מעביר תחמושת ונשק מהארץ דרומה, בעיקר למצרים. מתפקידנו היה לתת משמר לרכבות הנשק. בזמן שהרכבת

הייתה כנסיעה בעיקר באזור עתלית, החכרה היו זורקים ארגזים החוצה, ומעבירים למחסנים.

3. יהודה גייס שני סרג'נטים אוסטרלים, שעבדו איתו בשיתוף פעולה. אל הסרג'נטים הגיע יהודה דרך מקור שאינני יודע אותו. הוא היה נפגש איתם בבתי מלון. הוא אפילו הפגיש אותנו עמם, על אף שאמרנו לו שאין זה רצוי שכקצינים ניפגש עמם. תפקידנו העיקרי היה לפגוש את מכוניות הסרג'נטים, להעבירן לקיבוצים, בעיקר קריית חיים, ושם היינו עוזרים לפרוק את הנשק.

בכל הפרשה הזאת עמדנו בפני הבעיה איזה בחורים לבחור להשתתף בפעולה. כי עמדה בפנינו בעיה חמורה של משמעת פנימית ביחידות. כקצינים הן היינו חייבים לשפוט אותם על אוכדן ציור, מצד שני, היינו צריכים לחסות [כך במקור] אותם לגניבה. הדברים ככל אופן דפקו כהלכה, ולא היו פגעים. כששני הסרג'נטים רבו ביניהם המגע ביני ובין יהודה נפסק. יהודה הסתתר, ולא ראיתו במשך כל התקופה הזאת".²⁰

ליהודה ארזי, שתכנן במרוצת שנות פעילותו בארגון "ההגנה" מבצעים בהיקף ענקי, ולג'ו איזן זומנו בשנים הבאות שני צומתי פעולה חשובים, האחד על אדמת אירופה, והשני בארצות הברית. על כך בהמשך.

פלוגות חיל הרגלים של הצבא הבריטי, שחנו על אדמת הארץ, התאמנו בתרגולות קרב של כיתה, מחלקה ופלוגה לרבות ביצועם של תרגילי אש, מסעות, פטרולים, מטווחים ולימוד מגוון כלי נשק. תעסוקתם המבצעית של חיילי חיל הרגלים הללו הייתה שולית, משעממת למדי ומתסכלת, לא רומנטית ולא הרואית כשל לוחמים בחזית. והם, שהוצבו כאמור למשימות שמירה ואבטחה באזורים שונים בארץ, שאפו וקיוו להגיע מהר ככל האפשר לחזית כדי להשתתף באורח פעיל בלחימה.

בחיל הרגלים הבריטי הגיעו כמה יהודים ארצישראלים לעמדות קצונה. נזכיר את פריץ עשת, חיים לסקוב, מרדכי מקלף, קלמן קיט, אפרים בן-ארצי, מקסי כאהן, אלכס צ'רנוביץ-צור, מיכאל בנגל, שלמה רבינוביץ-שמיר ויוסף-ג'ו איזן-איתן. משלהי 1942, כאשר הוחל בצירוף הפלוגות לשלושה גדודים, קודמו מגויסים יהודים לחיל הרגלים – שבראשית הדרך היה נעול בפני מתנדבים יהודים –

20 עדותו של יוסף איתן, ארכיון "ההגנה", תיק 164.6, עמ' 1

לתפקידי מ"פ. אחד מהם היה ג'ו (שהיה למ"פ בגדוד השלישי, כפי שיוחווור בהמשך), שנענר בדרגות קפטן (דרגה מקבילה לדרגת סרן בצה"ל) ביולי 1942, וזכה לקבל מכתב ברכה מחבריו בעין השופט (30 ביולי 1942). לימים, כאשר קיבל את דרגת המייג'ור (דרגה מקבילה לדרגת רב-סרן), היה ג'ו לבכיר מבין עשרת הקצינים (ועשרים וחמישה הסמלים) מקרב אנשי "הקיבוץ הארצי" ו"השומר הצעיר" ששירתו בצבא הבריטי.

מן העיתונות: ג'ו בעת חופשה מן הצבא הבריטי, עם ילדי עין השופט

בספטמבר 1942 הונחה אבן דרך נוספת בקורות ה"באפס" עת אוגרו פלוגותיו לגדודים, הראשון והשני, ובשלב מאוחר, כעבור כשנה, הוקם הגדוד השלישי. "השומר הצעיר", תנועתו של ג'ו, קידם בכרכה את ארגון הפלוגות בגדודים, מפאת החשיבות שייחס לכוח זה בהגנת ארץ ישראל. אלא שב-6 ביולי 1943 עזב הגדוד השני את הארץ בדרכו למצרים ולבנגוזי שבלוב, ואילו שני הגדודים האחרים, הראשון והשלישי, המשיכו בהתארגנותם בארץ. לימים שוגרו למצרים (בפברואר 1944 הועבר הגדוד הראשון למצרים).

באותם הימים נחתו לראשונה כוחות של בעלות הברית על אדמת אירופה, והוחל בשחרורה. אך הגדוד השני הושאר לפי שעה מאחור...

ג'ו ותמר

בינתיים נענתה תמר ברוט בת העשרים ושתיים לצו הגיוס היישובי הראשון לנשים ביישוב העברי (פורסם ב-24 בדצמבר 1941). היא התגייסה לצבא הבריטי ב-19 ביולי 1942 והשתחררה ב-5 באוגוסט 1945.

אל שורות הצבא הבריטי הגיעה תמר לאחר שנת לימודים ב"בצלאל" – תכשיטנות, ציור ופיסול אצל הפסל זאב בן-צבי (1936) – ולאחר לימודי אמנות בפריז ואצל הפסל משה שטרנשווס במכון "אבני" לציור ולפיסול בתל אביב, שהיה באותם הימים בראשית דרכו.

תמר נמנתה עם 1,583 הנשים הראשונות, שהתגייסו לשורות צבא הוד מלכותו ונענו לקריאה – "אישה עבריה אל הדגל" – שפורסמה ביוזמת "מועצת ארגוני נשים עבריות בארץ ישראל" (ויצו, מועצת הפועלות, "הדסה" ו"התנועה לשיווי זכויות האישה").

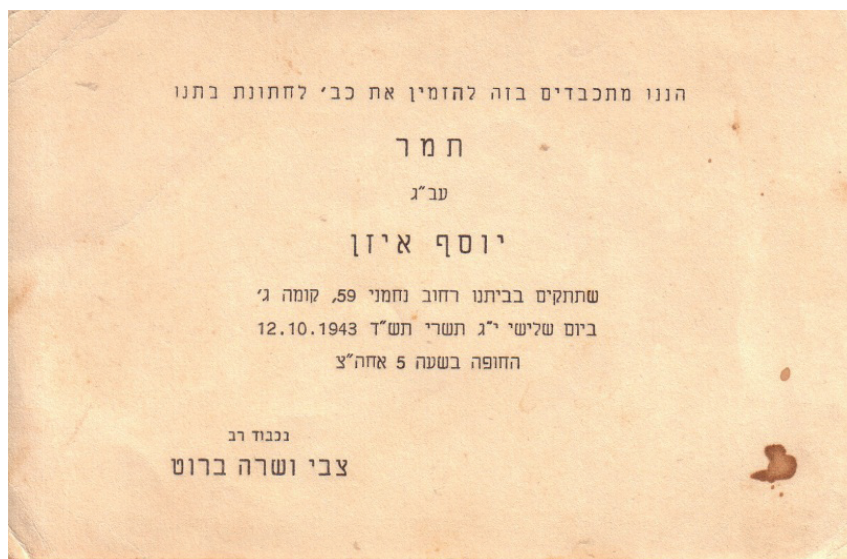
תמר כפלוגה 505, עומדת בשורה העליונה, שלישיית מימין

מתנדבות היישוב העברי, ובהן תמר, גויסו לצבא הבריטי, לשורות ה-"Auxiliary Territorial Service" – "ATS", הוא "חיל העזר לנשים במזרח התיכון" שבו היו הנשים העבריות רוב מכריע (האחרות היו נשים בריטיות, צ'כיות, יווניות וקפריסאיות), למן ה-5 בינואר 1942 (גיוס הנשים לחיל התעופה – "WAAF" – החל ב-25 במאי 1943).

הנשים הארצישראליות, שהתגייסו לשורות הצבא הבריטי, היו מתנדבות "מלאות" ושירתו בתפקידים רבים ומגוונים: אחיות, נהגות, שוטרות משטרה צבאית, קשריות, מפעילות מכ"ם, מפענחות וצלמות. הן מנו כשלושת אלפים ושש מאות נשים, כשביעית מסך כל מגויסי היישוב העברי.

תמר שירתה כשרטטת, תחילה בארץ ישראל בפלוגה 505, ולאחר מכן בפלוגה 520 בתל כביר במצרים.

ב־12 באוקטובר 1943, במהלך שירותה של תמר בצבא הבריטי, נישאו שניים מחיילי הוד מלכותו – תמר וג'ו – בדירת הוריה בלב תל אביב דהיום, ברחוב נחמני 59. הרב שלמה גורן השיאם. לא כל בני המשפחה נכחו בטקס. שייקה, אחיה הצעיר של תמר, היה באותה עת חניך בקורס המ"מים, וכאשר ביקש לצאת לחופשה קצרה לצורך כך, סירב משה זליצקי־כרמל להתיר לו, "וזאת למרות שמשה הכיר את ג'ו", סיפר שייקה.²¹

ההזמנה לחתונה

21 ריאיון עם שייקה ברוט, כפר סבא, 16 באוגוסט 2011

תמר וג'ו נישאים, תל אביב,
אוקטובר 1943

ג'ו ותמר

ירח דבש בצפון הארץ

מזכרת לתמר, 1943

ג'ו והבריגדה היהודית

ב-20 בספטמבר 1944 פרסמה ממשלת בריטניה את ההודעה בדבר הקמת בריגדה יהודית, אשר תשתתף באופן פעיל בקרבות. הבריגדה נועדה להיות מבוססת על הגדודים היהודיים של "הרג'ימנט הארצישראלי", והייתה לעוצבה יהודית עצמאית עם יסודות אוגדתיים של תותחנים, הנדסה, קשר, תובלה ורפואה. החלום הציוני עמד לפני התגשמותו, והתממשה הסיסמה של "חטיבה יהודית לוחמת". למפקדה של הבריגדה מונה קצין יהודי אנגלי, בריגדיר לוי (ארנסט פרנק) בנימין, קצין הנדסה בן ארבעים וחמש. הוכן לה דגל כחול-לבן

ותג שרוול שכלל את הדגל הלאומי, ומגן הדוד שבו היה בצבע צהוב, למען הזכר את הטלאי הצהוב.

הגדודים העבריים רוכזו בשלהי ספטמבר 1944 בבורג' אל-ערב שבמדבר המערבי, לא הרחק מאל-עלמיין. ראשון הגיע מארץ ישראל הגדוד השלישי. הגדוד השני הגיע מאל-אביאר שבלוב והגדוד הראשון, ועמו יחידות מקצועיות ויחידות שירותים נוספות, הגיע מאזור תעלת סואץ. שלושת הגדודים אורגנו מחדש במבנה ובתקן של גדודי חי"ר ובהם כאלפיים וחמש מאות לוחמים, נשק חדיש זרם אליהם והם התכוננו להפליג לאיטליה.

ערב ההפלגה יצאו אנשי הגדודים לחופשה בת שלושה ימים בארץ כדי להיפרד מבני משפחותיהם. בטרם יצאו לאירופה נערכו בדיקות רפואיות ו"בדיקות גיל", ואלה שבראותם הייתה רופפת נפסלו מלשרת בחטיבה, ונשלחו ליחידות עורפיות או הועברו לתפקידים של מי שאינם לוחמים.

ג'ו, שנמצא מתאים לשרת בחטיבה, ועמו גם אחדים מחבריו, נפרדו מנשותיהם דווקא במצרים, לאחר שבנות זוגם הגיעו לאלכסנדריה לצורך זה.

תמר, שבאותה העת שירתה בטירה (שליד חיפה) במסגרת הצבא הבריטי, חזרה לאחר ביקור הפרידה לארץ. ואולם, צהוק הגורל, חודשים אחדים לאחר מכן, כשג'ו כבר היה באיטליה, הוצבה היא, עם יחירתה, בתל-אל כביר שבמצרים למשך שנתיים וחצי.

דוד עופר, אקסי וג'ו עם נשותיהם ערב ההפלגה מאלכסנדריה לאיטליה

עם סוזי בסואץ, 1944

נפולי, פברואר 1945. במרכז - ג'ו

בראשית נובמבר 1944 הגיעה הבריגדה, נושאת דגל וסמל ייחודיים לה, לנמל טאראנטו שבדרום איטליה. מטאראנטו המשיכה ברכבת לעיירת המרפא ההררית והנאה פיוג'י, כשמונים ק"מ צפון-מזרחית לרומא. בפיוג'י התחילו יחידותיה באימונים אינטנסיביים, "הרבה יותר אקטיביים מאשר קודם להקמתה של הבריגדה"²², שנמשכו כארבעה חודשים, לקראת הכניסה לחזית. זו הייתה סטטית זה כחודשיים, והקו התייצב במקביל לנהר הסניו. הלוחמים בחזית נדרשו לרתק כוחות גרמניים גדולים ככל האפשר ולמנוע את העברתם למערב אירופה. ב-3 במרס 1945 החלה ההתפרסות לאורך קו החזית. כך שולבה הבריגדה במערך הלוחם של בעלות הברית ממש ערב סיומה של המלחמה, ועמדה ליטול חלק פעיל בשני פרקי לחימה – בחזית אלפונסינה, כפר שנמצא בתחום השליטה הגרמנית, ובחזית נהר הסניו, בקו החזית ובקו השני.

הגדוד השלישי של הבריגדה, שבו היה כאמור ג'ו מפקד פלוגה, יצא לכפר רוסי (Russi) בגזרת מצאנר-אלפונסינה במזרח קו החזית. הגדוד שימש כוח עורפי של הדיביזיה היהודית השמינית. הגדוד השני תפס קטע מקו החזית בכפר וילנובה, והגדוד הראשון יצא לגזרה שהוקצתה לו מצפון לכפר מצאנו.

לוחמי שלושת הגדודים ביצעו סיורים לבדיקת שטחי ההפקר בין עמדות הבריגדה לבין עמדות הגרמנים, ובמהלכם נקלעו לחילופי אש שגרמו לנפגעים קשה ממוקשים. בחזית הזו היו הגרמנים מחופרים היטב בעמדותיהם ופעלו מחוצה להן. הם הרבו למקש את שטחי ההפקר בין הקווים ולטמון מלכודות, ומדי פעם פשטו על עמדות ומוצבים קדמיים של בעלות הברית שניצבו מולם. לוחמי הבריגדה ביצעו פעולות התקפיות בקנה מידה קטן וקיימו שגרת קו, שהייתה מלווה בהפעלת אש ובביצוע פטרולים ביום ובלילה. ה-19 וה-20 במרס 1945 היו שני ימי קרב רצופים ללוחמים ב"חטיבה היהודית".

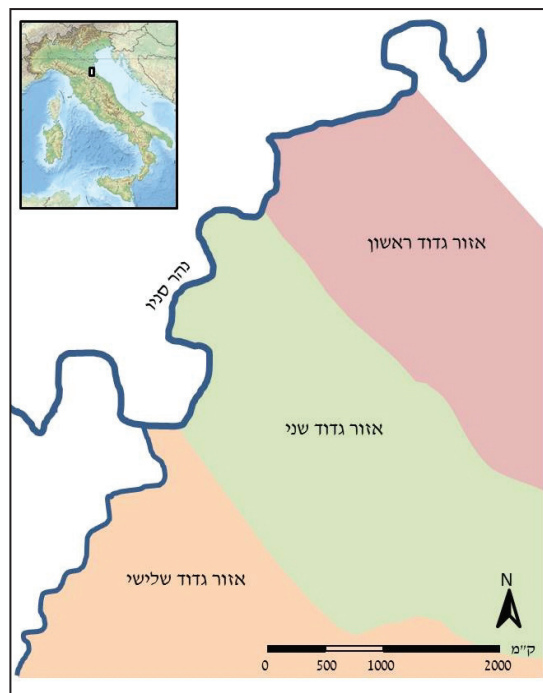
בשלהי מרס 1945 הועברה הבריגדה לגזרת בריזיג'לה בחזית נהר הסניו. כאן הגיעה למגע קרבי של ממש עם האויב הנאצי, כאשר יחידותיה נטלו חלק פעיל במתקפה הסופית נגד דיביזיית הצנחנים הגרמנית מס' 4 באפריל 1945. התקפת המחץ של צבאות בעלות הברית בצפון איטליה באפריל 1945 נועדה להכריע סופית את הכוחות הגרמניים בארץ זו, ולבריגדה נועד במסגרתה תפקיד צנוע – לצלוח את נהר הסניו ולהיאחז בגדה הצפונית שבידי הגרמנים. המאמץ העיקרי

22 ר' הערה 15 לעיל.

היה של הגדוד השני, ושני הגדודים האחרים, הראשון והשלישי, הצטרפו אליו לאחר הקמת ראש הגשר. הם התפרסו מצפון לסניו והתקדמו בעקבות הצנחנים הגרמנים הנסוגים. בעודם מתקדמים נקלעו לקרבות היתקלות במשמר העורפי הגרמני. הגדוד השלישי, שבו היה ג'ו מפקד פלוגה, כבש את הכפרים מונטה-גביו ומונטה-קואזולה שבהם היו מוצבים גרמניים.

אחד מן הלוחמים בגדוד השלישי, בפלוגתו של ג'ו, היה אפרים גובר בן השבע-עשרה וחצי, איש כפר ורבורג שנפל במלחמת העצמאות, בנם של רבקה ומרדכי גובר ואחיו של צבי שנפל גם הוא במערכה זו. אפרים סיכם בקצרה במכתבו אל חבריו מיום ה-3 ביוני 1945 את הקורות את גדודו:

"וכך נכנסנו לחזית בסביבות אלפונסינה, על יד כפר קטן בשם מצאנו. אחרי שלושה שבועות שעברו עלינו בקרב ממש, העבירו אותנו למקום אחר בסביבות פאנצ'ה. כאן עברנו את הנחל סניו, שאינו גדול מנחל קישון"²³

גזרת הלחימה של הגדוד השלישי של הבריגדה (על פי דגן, 1996)

23 ספר האחים, מעיזבונם של אפרים וצבי גובר, מסדה, תל אביב, ללא ציון שנה, עמ' 69

התקדמותה של הבריגדה נעצרה והיא הפכה לעתודת הקורפוס, שתחת פיקודו פעלה. בעקבות מתקפת בעלות הברית נכנע הצבא הגרמני בחזית צפון איטליה. ב־14 באפריל 1945 הסתיימה לחימתה. חלקם של כחמשת אלפים וחמש מאות אנשי "החטיבה היהודית הלוחמת" במתקפת בעלות הברית היה צנוע, אך לוחמיה רכשו ניסיון קרבי במשך חודשיים במערכה באיטליה.

אמנם משך הלחימה היה קצר מאוד, אך הייתה זו לחימה של עוצבה יהודית תחת דגלה באויב הנאצי. עוד בטרם לחימה נערך טקס הנפת דגל החטיבה בחזית איטליה ב־3 באפריל 1945, ובאותו מעמד אמר משה שרתוק־שרת, ראש "המחלקה המדינית" של "הסוכנות היהודית":

"בשבילנו – הדגל הזה, דגלה של החטיבה היהודית הלוחמת, טבול בדמם של חמישה מיליונים יהודים באירופה, שהובלו כשיות לטבח".²⁴

הבריגדה הוצאה מקו החזית באמצע אפריל 1945, רוכזה בגבול איטליה־אוסטריה־יוגוסלביה ולא נטלה חלק בכיבושה הסופי של גרמניה. מאזור טארוויזיו, במשולש הגבולות של איטליה־אוסטריה־יוגוסלביה, הוחל בשיגור שליחים מקרב אנשיה ליצירת קשר ומגע עם שארית הפליטה.

בשלהי יוני 1945 הניפו שליחי הבריגדה את הדגל העברי מעל מרתף הבירה במינכן. בסוף יולי 1945 נעו יחידותיה אל בלגיה ואל ארצות השפלה ועסקו בשמירה על שבויי מלחמה גרמנים. בארצות אלה חנתה הבריגדה כמעט שנה שלמה, מאוגוסט 1945 ועד יולי 1946.

בשל עיסוקם של אנשי הבריגדה מתום המלחמה בפעילות ה"בריחה", בארגון העלייה הבלתי־לגאלית ובמאמצים לרכישת נשק ותחמושת לארגון "ההגנה" בארץ ישראל (על אודות חלקו של ג'ו בכל אלה – בהמשך), הורה משרד המלחמה הבריטי ב־1 במאי 1946 על שחרורם המזורז של מגויסיה ועל פירוקה הכללי. תהליך השחרור נמשך עד ראשית יולי 1946. חלק מאנשיה נותרו על אדמת אירופה ותרמו תרומה חשובה למאמצים הציוניים וההתיישבותיים לאחר המלחמה.

24 גיל (ליפשיץ), י', ספר הבריגדה היהודית, תל אביב, תש"י, עמ' 310

הבריגדה, עוצבה יהודית יחידה בשמה, בסמלה ובדגלה, הגשימה את היעד שהציבה לעצמה ההנהגה המדינית של התנועה הציונית – להקים צבא יהודי שיילחם בגרמניה הנאצית לצד בעלות הברית. היא ניזונה בעיקרה ממאגר כוח האדם שכבר היה מגויס ושירת במגוון יחידותיו של הצבא הבריטי. בבריגדה ניכר שיאו של מאמץ ההתגייסות של היישוב העברי בארץ ישראל, שייצר מאגר כוח וידע צבאי אשר היו חשובים לימים הבאים שלאחר תום המלחמה.

אנשי הבריגדה, אשר רכשו הכשרה וניסיון של צבא סדיר, הביאו עמם אל "ההגנה" ולימים אל צה"ל, את התפיסה המבצעית, את שיטת הארגון, את המשמעת ואת תרגולות הצבא הסדיר במתכונת הבריטית, שהיו חיוניים במידה רבה להמשך התפתחותו הצבאית של היישוב העברי בארץ ישראל לקראת המבחנים הצפויים לו. לאנשיה היו יתרונות צבאיים מקצועיים במגוון תחומים, בייחוד בתחומים הלוגיסטי והטכני, על פני אלה שלא הותכו בסדנאות הצבא הבריטי.

ההיסטוריון יואב גלבר, חוקר תנועת ההתנדבות לצבא הבריטי בשנות מלחמת העולם השנייה, מונה 29,934 איש ואישה, מתנדבים כולם, מקרב בני היישוב העברי בארץ ישראל ויהודים שלא מבני הארץ, אשר התגייסו במהלך מלחמת העולם השנייה לצבא הבריטי ושירתו בכל החזיתות נגד צבאות גרמניה, איטליה ואף נגד צבא יפן בבורמה. שניים מהם היו תמר ברוט וג'ו איזן.

"הנוקמים", "רכש" ו-"TTG"

מימיה האחרונים של מלחמת העולם השנייה ועד לשחרורו מן הצבא הבריטי עסק ג'ו איזן בפעילות הנקם ובסיוע פעיל לבריחה מאירופה החרוכה אל חופי הארץ.

ג'ו איזן נמנה עם "הנוקמים"²⁵ – חבורה מצומצמת מאנשי הבריגדה, רובם מהגדוד השני שלה, שביצעו פעולות נקם מאורגנות ו"מבצעים פרטיים" לאיתור ולחיסול פושעי מלחמה נאצים בשטחי אוסטריה, צפון איטליה ודרום גרמניה. גרעין הקבוצה מנה כעשרה אנשים, וכארבעים שותפי סוד התלוו לחלק מן הפעולות.

מאיר זורע וחיים לסקוב פיקדו על מרבית הפעולות, ישראל כרמי היה איש הארגון והמבצעים, מרדכי גיחון היה קצין המודיעין, ועם הפעילים המרכזיים נמנו רוברט גרוסמן-גור, מרסל טוביאס, משה (מונדק) פסטרנק-בר-תקווה, מרדכי שרוני, שייקה ויינברג, חיים מילר ואחרים.

"הנוקמים" החלו בפעילותם לאחר הקמתו של מטה פנימי לעניין זה במחנה החטיבה בטארוויזו שבצפון איטליה, סמוך למשולש הגבולות איטליה-אוסטריה-יוגוסלביה. הם מיקדו את מעשי הנקם במי ששמותיהם נמסרו על ידי מלשינים, נבדקו ונמצאו אשמים בפשעים נגד העם היהודי.

עם המשתתפים בהתארגנות המחתרנית שאורגנה על ידי "ההגנה", בפעילות הנקם ובסיוע לה נמנו כארבעים חיילים נוספים, חלקם מקרב מגויסי "הקיבוץ הארצי": מאירק'ה דווידזון מאילון, בנימין כהן מלהבות הבשן, סשה זילברמן מעברון ואחרים.

"הנוקמים" מקרב אנשי הבריגדה, שהקדישו את זמנם לסילוק חשבון הדמים היהודי, התארגנו בחוליות של מוציאים לפועל, ושל חבריהן הוציאו להורג

25 יש להבחין בין "הנוקמים" לבין קבוצה קיצונית יותר בגישתה, שנקראה "הנקם" או "דין", ומנתה כשישים יהודים מקרב הפרטיזנים לשעבר, ויהודים אחרים ששרדו את המלחמה. מטרתה הייתה לבצע מעשי נקם מורכבים וקטלניים באוכלוסייה אזרחית בגרמניה. מנהיג הקבוצה והאידיאולוג שלה היה אבא קובנר

במשך כשישה חודשים עשרות או כמה מאות אנשים שהיו מעורבים ישירות ברצח יהודים, רובם מפקדים נאצים זוטרים ומשתפי פעולה עם הנאצים.

פעולותיהם של "הנוקמים", שנמשכו כל זמן שהבריגדה שהתה באירופה, לא תועדו מעולם. לא נותרו רשימות מפורטות, אלא רק עדויות אישיות לא רבות במיוחד. היות שכך כיום, ממרחק הזמן הרב, קשה לבחון ולברוק מי עשה מה ומתי. ממאי ועד יולי 1945 הייתה "המחלקה הגרמנית" של הפלמ"ח בפיקודו של יהודה בריגר-בן-חורין, איש קיבוץ הזורע, שיצאה מארץ ישראל בפברואר אותה שנה כדי להצטרף לחי"ל באיטליה, לזרוע המבצעת העיקרית של פעולות הנקם. ראוי לציין כי במחלקה זו היו חמישה מחברי "השומר הצעיר", וכי הם שירתו כחיילים בפלוגתו של ג'ו בגדוד השלישי של הבריגדה. בן-חורין היה אחד מהם.

על פי עדותו המופיעה בספרו של שאול דגן,²⁶ פלוגה זו הייתה הראשונה מקרב היחידות הארצישראליות, שהגיעה למחנה הריכוז מאוטהאוזן באוסטריה, ימים מספר לאחר ששוחרר ב-5 במאי 1945 על ידי חיילים אמריקנים מיחידת איסוף המידע ה-41 של הדיוויזיה המשוריינת האמריקנית ה-11.

בשנת 2006 נפגשו בני משפחת איתן עם יוחנן ("יאנוש") פלץ, לשיחה ארוכה על אודות ג'ו. פלץ, אל"מ בצה"ל, איש רב מעשים ומי שכיהן כיו"ר של "איגוד החיילים המשוחררים בישראל", הכיר את ג'ו בשנת 1937, ולימים שירתו השניים יחדיו בגדוד השלישי של הבריגדה. תחילה היה פלץ סגנו של ג'ו, ואחר כך היה גם הוא למפקד פלוגה בגדוד.

בעדותו בפני בני משפחת איתן סיפר פלץ על "הנוקמים" ועל חלקו של ג'ו איזון בפעילותם. פלץ העיד כי לג'ו היה תפקיד מפתח בפעילות הנקם – הוא זה שריכז את הקשרים בין "הנוקמים" לבין אנשי ביון ומודיעין מן הצבא האמריקני, ומיחידות מודיעין בריטיות, וליקט מהם מידע על אודות פושעי מלחמה נאצים. פלץ קובע כי "בלי ג'ו, שידע לדבר עם אנשים, לא היה נקם. לא היו מטרות".²⁷

ראשיתה של פעילות נוספת שבה היה קשור ג'ו מתום המלחמה, בעת שהותו עם

26 שם, (ר' הערה 11 לעיל), עמוד 253

27 ריאיון מוקלט שערכה משפחת איתן עם יוחנן פלץ, גני יהודה, 2006

יחירתו באיטליה, הייתה בפגישתו עם יהודה ארזי בשלהי 1944. כך על פי עדותו של ג'ו. יהודה בן-חורין, חבר הזורע ואיש "המחלקה הגרמנית" כזכור, מספר שבעת חופשתו בארץ בחודש אפריל 1945, ביקש ממנו אליהו גולומב להעביר לאיטליה את ארזי לצורך פעולתו בענייני "עלייה ב'" ובנושאי ה"רכש". אפשר, אם כן, שג'ו וארזי נפגשו רק ערב שחרורו של ג'ו מן הצבא הבריטי.
ג'ו סיפר:

"הייתי אז בחדרי בעיירה באיטליה. לפתע נפתחה הדלת ויהודה עמד לפניי במדים של סרג'נט אנגלי. נדהמתי עד מאוד, והפגישה הייתה נרגשת ביותר. יהודה הוציא את הניירות האנגליים, וראיתי שהם מסודרים היטב. הוא סיפר לי, שמטרת בואו להתחיל לגייס אנשים וציוד גם לענייני רכש, וגם לענייני עלייה ב'. קיימנו אז איתו מספר פגישות של מפקדי יחידות, ואורגנה רשת שלמה שלמעשה חפפה את כל היחידות שלנו שהיו בצפון. בשלב ראשון כללה הפעולה שלו איסוף ציוד ונשק, כל מיני אמצעי עזר, דלק, בגדים, שמיכות וכל מה שצריך היה למבצע עלייה ב'. באמצע שנת 1945 השתחררתי, ויהודה נשאר באיטליה וארגן פעולה ענפה עד מאוד. חלק מאנשינו ששחררו, נשארו איתו באיטליה לעזרה במבצע עלייה ב'".²⁸

כשנתיים תחלופנה, והשניים ייפגשו בשלישית, הפעם לתקופה ארוכה בהרבה מן השתיים שקדמו לה.

הקשר שנוצר עם ארזי הביא את ג'ו, בעודו עסוק בפעילות הנקם, אל אנשי ה-"TTG". ואכן, על פי עדותו של יוחנן ("יאנוש") פלץ, ג'ו נמנה עמם. בספרו "T.T.G. אנשי הצללים" מספר מיכאל (מייק) אלדר את סיפורם המרתק של כשישים צעירים ארצישראליים, אנשי "ההגנה" בצבא הבריטי, שלימים נקראו "החבורה".

היה זה קומץ פעילים נועזים ורכי תחבולות, שיצאו למשימות חשאיות כמטרה לסייע לשארית הפליטה בדרכי אירופה העשנות וגם במדבר המערבי, ולהעלותם לארץ באוניות המעפילים. פעילים אלה פעלו במסגרת יחידות מוסוות ובמידור

28 עדותו של יוסף איתן, ארכיון "ההגנה", תיק 164.6, עמ' 1-2

קפדני בנפרד מיחידותיהם הרשמיות, אספו וליקטו כלי רכב, נשק, דלק ומזון, והניעו פליטים יהודים אל נמלי המוצא של אוניות ההעפלה.

טורני, בלגיה, 12 באוגוסט 1945

בפעילותם, שהוסוותה בגאוניות, שהרי היו חיילי צבא הוד מלכותו ונשבעו לו אמונים, השתמשו במסמכים חתומים בכותרת "TTG" – ראשי התיבות, בערבית ובאידיש, של המילים "תילחאס-תיזי-גשעפט" – "ענייני שק לי בתחת" – מעין קוד מוכר בחוגים מצומצמים של ארגון "ההגנה" לעניינים שהשתיקה יפה להם, עניינים ועסקים לא כשרים...

מפקד הגדוד השלישי של הבריגדה, גופטון סולומונד, שבו היה ג'ו מפקד פלוגה, העיד לימים שהיה מודע היטב לפעילות חייליו ומפקדיהם בכל הקשור להעפלה, ושותף סוד ל"בריחה" ולהברחות הנשק.

ככל הידוע עמד ג'ו איזן, שאותו לא הספיק אלדר לראיין ולתחקר (ספרו ראה

אור שלושים ואחת שנה לאחר מותו של ג'ורג', באחד מצומתי המודיעין, הארגון והלוגיסטיקה של "החבורה", שעמה נמנו בין השאר יהודה ארוזי, לובה אליאב, יוחנן זייד, אברהם צמרת, אברהם יפה ולא רבים אחרים.

מקור נוסף המתייחס בהרחבה לפעילותם של אנשי הבריגדה בקרב שארית הפליטה הוא יומנו האישי של מרדכי חדש, איש רב פעלים ודמות מרכזית בבריגדה. חדש, איש "העלייה השלישית" וחבר קבוצת כנרת, מראשוני "ההגנה",

בהולנד, ערב השחרור מן הצבא הבריטי

היה מן המבוגרים שבין המתנדבים לבריגדה, כבן ארבעים ושתיים בעת גיוסו, וניהל יומן אישי מפורט בימי שירותו בחי"ל.

בהיותו מעין "שומר החומות" בכל הקשור למעשי אנשיה של הבריגדה לאחר המלחמה, הוא מזכיר ביומנו שתי פגישות שבהן השתתפו מפקדים בכירים בשורותיה, בהם ישראל כרמי וג'ו איזן. הפגישות נערכו ב-20 וב-27 ביוני 1945 ועסקו בטיפול בעקורים. הידיעות הקצרות הללו תומכות בדברים שמסר יוחנן ("אנוש") פלץ על אודות העשייה שבה היה מעורב ג'ו עם שוך המלחמה. מיומנו של חדש עולה בכירור שבשלהי יוני 1945 עדיין שהה ג'ו על אדמת אירופה.²⁹ פלץ תיאר את חברו ג'ו איזן כ"אדם סימפטי, מתחבר בקלות רבה, נבון מאוד, בעל ראש מנתח", יסודי מאוד, בעל מנהיגות שקטה "שאינה תוקפנית", שאנשים בטחו בו והלכו אחריו.³⁰ ג'ו, לדברי פלץ, היה אהוד מאוד על פקודיו.

"תו אופייני לדמותו של ג'ו", אומר ג'ו שייקה, "שמעולם לא הילל ושיבח את עצמו ואת פעלו, לא סיפר על אודות מעלליו וכוודאי לא התפאר במעשי הנקם ונתינת הכתף האישית שלו ל'בריחה'. על כך שמעתי גם אני", מוסיף שייקה, "מיוחנן פלץ".³¹

כעבור כחמש שנים וחצי של היעדרות מקיבוצו הצעיר ומן הארץ, חזר ג'ו לארץ ישראל, ולאחר שבועות אחדים, ב-22 בפברואר 1946, השתחרר רשמית משירותו בצבא הבריטי. הוא שב אל קיבוצו ברמות מנשה.

ממכתב שנשמר בין מסמכיו של ג'ו מתברר, כי גם לאחר שעזב את אירופה המשיך להתעניין באנשיו, לוודא שאכן נפתרו בעיותיהם ולדרוש בשלומם. בתשובה לשאלות ששיגר, השיב לו במכתב אחד מן האנשים ששירתו במטהו של הרב הצבאי הראשי של הבריגדה, ובין שאר דבריו כתב: "לא זכור לי אחד מן הקצינים ששמו נשאר למזכרת כה נאה ומעשיו מסופרים כשבח והלל לתפארתו ולתפארת החטיבה".³²

29 רוב תודות לשמואל חדש, בנו של מרדכי, אשר איתר ב"פנקס השחור" שכתב אביו פרטים אלה, וקראם באוזניי (כנרת, 6 בספטמבר 2011)

30 שם, (ר' הערה 27 לעיל)

31 ריאיון עם שייקה ברוט, כפר סבא, 16 באוגוסט 2011

32 מאשר אל ג'ו איזן, תיק מסמכים – ג'ו איזן, 10 בפברואר 1946

בחדר האוכל של עין השופט – ארוחה חגיגית לכבוד חברי הקיבוץ שהשתחררו משורות הצבא הבריטי

לא לתקופה ארוכה חזר ג'ו לקיבוצו. תמר, שמעולם לא הייתה חברת "השומר הצעיר", הצטרפה אל ג'ו על תקן "אשת חבר". עתה ניתנה להם ההזדמנות לחיות יחד, זה לצד זה. ג'ו עבד כברזלן בבנייה בתחומי הקיבוץ, ותמר עבדה במתפרה. בקשתה לקבל יום או יומיים של "ימי יצירה" ולהמשיך ולעסוק באמנותה לא נענתה...

"ג'ו הכשיר את הקומה הראשונה באחת משתי עמדות הביטחון, שהיו אז באגפי הקיבוץ, וזו הייתה דירתנו המרווחת יחסית. גם אח מבושרת בנה ג'ו בדירה הצנועה, ועל כך הייתה גאוותו, אם כי עשן עלה ללא הרף מן האח בעת הבעירה"³³, מספרת תמר.

במשך ארבעה-עשר חודשים רצופים התגוררו תמר וג'ו בעין השופט. במרס 1947 גייס שלמה רבינוביץ' שמיר, מפקד "ההגנה" בבריגדה, את ג'ו, ידידו משכבר הימים, לפעילות ביטחונית, שנעה באפיק שונה לחלוטין מאלה שהכיר עד אז. ג'ו, ועמו תמר, ביצעו תפנית חדה במהלך חיי השגרה הקצרים שניהלו בעין השופט. במרס 1947 ועד יוני 1948 נעדרו השניים מן הקיבוץ ומן הארץ. בתקופה זו היה ג'ו מעורב בעשייה גדולה וחיונית מאין כמותה – פעילות משלחת ה"רכש" של ארגון "ההגנה" בארצות הברית.

ג'ז בעבודה בקיבוץ

בפעילות ה"רכש" בארצות הברית

בשנות מלחמת העולם השנייה הפכה ארצות הברית ליצרנית הנשק הגדולה בעולם, ועם סיומה, כאשר חלה הפחתה קיצונית בקצב הייצור הצבאי בתחומיה, החליט "מנהל נכסי המלחמה" האמריקני להקים מחסני מכירה, שיציעו לאנשי רכש מכל העולם ציוד צבאי מגוון במכירות כלליות. בין החפצים לרכוש ציוד כזה היו נציגים של התנועה הציונית.

למן שנת 1945 פעל בארצות הברית ארגון יהודי מחתרתי, שעסק, בדרך כלל בחשאי, ובמקרים רבים בניגוד לחוקי המדינה, ברכש של ציוד צבאי, מכונות, כלי טיס וכלי שיט, שתרמו תרומה חשובה להגברת העלייה הבלתי-לגאלית ולחיזוק של הצבא העברי בארץ ישראל במלחמת העצמאות. ההכנות לפעילות החשאית, ברובה הגדול של ארגון "ההגנה", והניסיונות לעודד נכונות ורוח הקרבה בקרב יהודי ארצות הברית למען הקמת מדינה יהודית וצבא יהודי בארץ ישראל, נעשו כבר בימי המלחמה.

בארצות הברית היו לכאורה נתונים מצוינים להצלחתה של פעילות ה"רכש". הריכוז היהודי הענקי, שמנה כחמישה מיליון נפש, יחד עם דעת קהל אוהרת למאבק הציוני, אפשרו פעילות התנדבותית בהיקף רחב – החל בגיוס כספים ואמצעים שהגבלות האמברגו האמריקני לא חלו עליהם, וכלה בגיוס כוח אדם בהיקף של מאות אנשים, שנכוננו לעזרה פעילה ולשיתוף פעולה.

ההחלטה על אמברגו המשיכה את המדיניות האמריקנית, שאסרה בימי המנדט הבריטי על מכירת ציוד צבאי שעלול היה לשמש את היישוב היהודי נגד הבריטים או נגד הערבים, שכן המנדט אסר על החזקת נשק ועל הכנסתו לארץ. ארצות הברית, בעלת בריתה של בריטניה, לא יכולה הייתה להעניק כשרות לרכש צבאי הנוגד את מדיניותה של בריטניה.

ואולם, אפשר היה למצוא בארצות הברית מחסן נשק עולמי, מוקדי פיתוח תעשייתיים וקדמה טכנולוגית, ריכוז מוחות, גישה חופשית למידע, שפע כלכלי, הון בסיסי ומשטר דמוקרטי. אפשר היה להקים במדינה זו חברות פיקטיביות,

שלהלכה היו מסונפות לחברות אמיתיות של בעלי הון תומכי המאבק הציוני, אבל למעשה לא היו אלא כיסוי לפעילות "רכש" בלתי-לגאלית. ולא זו בלבד, בצבא ארצות הברית שירתו לוחמים וקצינים יהודים רבים שרכשו ניסיון קרבי, והיו נכונים לסייע להקמתו של צבא יהודי בארץ ישראל הן בתפקידי ייעוץ וארגון והן בהשתתפות פעילה. יהודים אמידים היו מוכנים לסייע לארגון פעולות מחתרטיות בלתי-לגאליות, הן בכסף והן במעשה. עם כל זאת, לא תפסה ארצות הברית את המקום הראשון במקורות ה"רכש" להקמת צבא יהודי, שעיקרו התבצע באירופה.

ראשיתה של פעילות ה"רכש" בארצות הברית בימים שלאחר סיום המלחמה, עם בקשתו של דוד בן-גוריון ממאיר וייסגל, נושא דברם של התנועה הציונית והיישוב העברי בקרב יהדות ארצות הברית, לגייס בעלי הון שאפשר לסמוך על נאמנותם לכיטחון היישוב.

ב-1 ביולי 1945 נפגשו בן-גוריון, משה שרתוק-שרת, אליעזר קפלן וראובן זסלני-שילוח עם שבעה-עשר מהם בביתו של המיליונר רודולף ג' סונבורן, החשב של חברה עתירת מיליונים, שעסקה בענייני נפט וכתעשייה כימית. בפגישה זו פרש בפניהם בן-גוריון את צרכיו הצבאיים העתידיים של היישוב העברי בארץ ישראל, ובעלי ההון התחייבו לעשות ככל שביכולתם למען הרכש הצבאי בעתיד. כך הוקם "מכון סונבורן", שעיקר עיסוקו התמקד בפעילות "רכש" חשאית, שהוסוותה בהעברת ציוד ותרופות לבתי חולים. המכון גייס מיליוני דולרים, סייע ברכש מכונות תעשייתיות, נשק, ספינות ומטוסים ובגיוס כוח אדם מקצועי, מדעי ולוחם.

הפגישה בבית סונבורן הולידה את הזרוע האמריקנית של ארגון "ההגנה". בינואר 1946 הגיע לארצות הברית יעקב דוסטרובסקי-דורי, רמטכ"ל "ההגנה", והביא לסונבורן הנחיות בדבר משימות שהוצבו בפניו. הגעתו זו של דוסטרובסקי-דורי מציינת את ראשית פעילותה של משלחת "ההגנה" בפעילות החשאית בארצות הברית.

כל מי שהצטרף לפעילות ה"רכש" של "ההגנה" בארץ זו הילך על חבל דק מאוד, מפני ש"חוק הניטרליות" האמריקני קבע כי אין להתגייס או להשכיר אדם לשירותה של מדינה זרה. כל מי שעסק בדרך ישירה או עקיפה ברכש בתחומי ארצות הברית נמצא, אם כן, פועל נגד חוקי המדינה. כדי להוציא לפועל עסקאות

"רכש" נדרשו התארגנות מחתרתית והברחות ציוד צבאי בדרכים לא חוקיות. יעקב דוסטרובסקי-דורי עמד בראש המשלחת המצומצמת, שמנתה כחמישה פעילים, מינואר 1946 ועד יוני 1947. שלמה רבינוביץ'-שמיר החליפו בתפקיד ונשא בו עד פברואר 1948. בתקופתו של רבינוביץ'-שמיר הודיעה ארצות הברית על תמיכתה ב"תוכנית החלוקה", אך לא עברו שישה ימים מהיום שבו עמדה להצבעת האו"ם, ונתקבלה כידוע ברוב ברור, והממשל האמריקני הטיל אמברגו על משלוחי נשק למזרח התיכון, במאמץ למנוע סכסוך מזוין, ובמידה שיתלקח כזה, להגביל את ממדיו ואת הכלים שיופעלו בו. ב-5 בדצמבר 1947 הודיע משרד החוץ האמריקני, כי לנוכח אי-השקט במזרח התיכון מפסיקה ארצות הברית, לפי שעה, מתן היתר לכל משלוח של כלי נשק לאזורים המסוכסכים.

בימיו של רבינוביץ'-שמיר כראש משלחת ה"רכש" בארצות הברית הונחו והועמדו היסודות לרכש מטוסים, הורחב רכש האוניות למפעל ההעפלה ונרכשו מכוונות וציוד לייצור נשק ותחמושת לתע"ש. דוד בן-גוריון הטיל על רבינוביץ'-שמיר למצוא אנשי צבא יהודים אמריקנים, בעלי ניסיון קרבי ממלחמת העולם השנייה, כדי שיסייעו בארגונו של צבא מודרני. כך הגיע רבינוביץ'-שמיר אל קולונל דוד מרכוס (מיקי סטון), אל מייג'ור בנימין ("בן") דונקלמן (מ"רג'ימנט המלוכה" הקנדי), שאליו נשוב בהמשך, ואל אחרים.

ב-3 בינואר 1948 נקלעה פעילות ה"רכש" למשבר חריף. במהלך העמסת אוניות בנמל ניו יורק התנפץ ארגז שהיה מלא בחומר נפץ, ונתפסו ארגזי TNT ומכוונות תעשייתיות. בעקבות האירוע ביצעו רשויות החוק מעצרים, הופסקה פעילות ההברחה מנמל ניו יורק, נחשפו משרדים, מחסנים ועשרות פעילי "רכש", והלחץ והמעקב של ה-FBI הוגברו.

סיפר אליהו סחרוב, ממייסדי התעשייה הצבאית ואיש "רכש" מרכזי של "ההגנה" הן באירופה הן ביבשת אמריקה, באפריל 1977:

"לפתע ניתק אחד הארגזים, נפל על הרציף ודופנותיו התבקעו. לעיני הנגר ריימונד גרין, שנשלח לתקן את הארגז, התגלו קופסאות פח שעליהן כתובות 'ט.ג.ט. חיל הנדסה, ארצות הברית, חברת טרויה לאבק שריפה, אלן טאון, פנסילוניה'. גרין נרתע אחורה וצעק: 'ט.ג.ט.

חומר נפץ – להתרחק! כך החלה אחת הפרשות המסובכות שהסתיימה
לבסוף בקול דממה דקה, אך גרמה לפיקוד העליון דפיקות לב לא
מעטות ולילות של חרדה".³⁴

לאחר האירוע המביך נמשכה פעילות ה"רכש". ראש המשלחת האחרון –
מפברואר 1948 ועד אפריל 1949 – היה טדי קולק. עוזריו הבכירים היו צבי
ברנר, דוד נמרי ודני שינר. המשלחת נערכה מחדש בעקבות משבר ינואר 1948,
הוחל בגיוסם של כאלף וחמש מאות מתנדבים אמריקנים וקנדים והוקמו חברות
פיקטיביות חדשות לאיסוף ולרכישת כלי נשק. נקנה ציוד קשר ומכ"ם, פותחו
אמצעי לחימה, הוקמו חברות ספנות וחברות שעסקו בשינוע אל הנמלים, נרכשה
חברת תעופה והוקם בית ספר לטיס בעיר בייקרוספילד בקליפורניה. בית הספר
פעל ממרס ועד יוני 1948, והכשיר שלושה-עשר טייסים. ארבעה מהם נפלו
בקרבות מלחמת העצמאות. נרכשו פריגטות, כלי שיט קטנים וחלקי חילוף
מעודפי המלחמה.

החל מ-14 במאי 1948 ייצג טדי קולק את משרד הביטחון של מדינת ישראל
הצעירה, אך הפעילות החשאית נמשכה כיוון שמדיניות האמברגו האמריקנית
לא רק שלא נשתנתה, אלא חמור מזה: החל מ-15 באפריל 1948 הוקשחה
מדיניות היצוא הצבאי האמריקני, עם הוראתו של הנשיא טרומן להרחיב את
רשימת הנשק, התחמושת והציוד המלחמתי שיידרש להם רישוי מיוחד מאת
מיניסטרוני החוץ לצורכי יצוא. רשימה זו כללה מאותו יום גם כלי טיס אזרחיים,
חלפים למטוסים ואמצעים נוספים. יתרה מזו, בין נובמבר 1947 למאי 1948
הביע הממשל האמריקני היעדר מחויבות נחרצת להקמתה של מדינה יהודית,
וב-24 בפברואר 1948 הודיע נציג ארצות הברית באו"ם, וורן ר' אוסטין, למועצת
הביטחון, שארצו אינה מאמינה כי אפשר להפעיל כוח להגשמתה של "תוכנית
החלוקה".

ב-19 במרס 1948 הצהיר אוסטין, כי ארצות הברית מצדדת בנאמנות זמנית של
האו"ם על ארץ ישראל, כאמצעי לשעת חירום שתכליתו להבטיח סדר ציבורי, ולא
כתחליף לחלוקתה. רבים ראו בהצעה זאת נסיגה אמריקנית מתמיכה ב"תוכנית
החלוקה". הצעה זאת נדחתה בעצרת האו"ם לאחר שלא זכתה לתמיכה רחבה.

34 אליהו סחרוב, ארכיון "ההגנה", תיק 171.28, עמ' 8

מזכיר העיתונות של הנשיא טרומן אמנם מסר את ההודעה על הכרת ארצות הברית דה־פקטו בממשלה הזמנית של ישראל אחת־עשרה דקות לאחר שהוכרז על עצמאותה בתל אביב ב־14 במאי 1948, אך לאורך כל ימיה של מלחמת העצמאות נקטה ארצות הברית מדיניות אי־התערבות במאבקה של מדינת ישראל, ותמכה במאמץ להשיג הסכמי שביתת נשק ולוודא את מימושם בחסות מנגנון פיקוח מטעם האו"ם.

לאחר סיום רוב המהלכים הצבאיים היזומים של צה"ל ומדינת ישראל, ב־31 בינואר 1949, העניקה ארצות הברית הכרה דה־יורה למדינת ישראל. פעילות ה"רכש" נמשכה גם לאחר מכן. באקלים המדיני־פוליטי הזה נדרשו אנשי משלחת ה"רכש" בארצות הברית לפעול, ובדחיפות רבה, כשהמלחמה העומדת בפתח וצרכיה מכתיבים את סדר היום.

שלושת ראשי המשלחת תיאמו בין דרישות ה"רכש" לבין כל גופי הביצוע והמוסדות הציוניים הרשמיים בארצות הברית. כגוף מייעץ ומממן פעל עמם "מכון סונבורן". ה"רכש" בוצע על פי רשימות מוצרים שביקש הפיקוד העליון של "ההגנה", ועל פי יוזמותיהם של פעילי ה"רכש" וההזדמנויות שנקרו בדרכיהם.

מאז אוקטובר 1946 – עת רכש המהנדס חיים סלבין, מנהל התע"ש המחתרתי ומנהל התע"ש החדש בשנות המלחמה, את המכונות הראשונות לייצור תחמושת (מכונות לחיבור קליעים לתרמילים ומכונות להרפיית תרמילים) ונשק, שהביאו לגידול העצום במספר התמ"קים והמרגמות עבור הכוחות הלוחמים במלחמת העצמאות – כלל ה"רכש" ציוד ואמצעי לחימה מגוונים: אוניות מעפילים, שהביאו על סיפוניהן כארבעים אלף עולים, שבעים ושמונה מטוסים, שלושה־עשר חצאי זח"לים, ציוד להקמתן של שתים־עשרה תחנות רדיו גדולות, מרכזיות קשר, מכשירי קשר (שרכש יעקב ינובסקי־ינאי הוא "יאן", שאליו נשוב בהמשך) וציוד צבאי מגוון ורב ערך.

שלושת מפקדי משלחת ה"רכש" בארצות הברית, שעמדו בראש הפעולה היסודית, החשאית והממושכת של פעילי "ההגנה" ברחבי ארצות הברית, לא הכירו את תנאי הפעולה בארץ זו ויצאו, על פי עדויותיהם, לא מוכנים למשימותיהם בזירה האמריקנית. אשר על כן נודעה חשיבות רבה לאנשי המפתח המרכזיים בפעילות זו – ג'ו איזן ואלי שליט – שאנגלית הייתה שפת אמם, והם הכירו היטב את ההוויה האמריקנית.

יהודה ארזי (1907-1959), מי שכונה "מיסטר איקס", היה דמות מרכזית במערכת ה"רכש" בארצות הברית. לדברי ג'ו, שהגיע לארצות הברית חודשיים לפניו, במרס 1947, יהודה "לא היה מרוצה מהשליחות לארצות הברית, כי לא הכיר את התנאים שם. היו לו ספקות על אפשרויות ההצלחה של פעולתו בארצות הברית. לדבריו, קיבל הוראה מפורשת מבן-גוריון, והוא נכנס בכל המרץ לפעילות"³⁵.

ג'ו ביקש מן הממונים עליו "לעבוד ביחד עם יהודה, וכך עברתי עמו כשישה חודשים"³⁶.

מעניין במיוחד שיתוף הפעולה בין שני האישים האלה, יהודה ארזי וג'ו איזן, שני הפכים לכאורה. מצד אחד איזן, המסודר, איש המטה המאורגן, ברגיל פועל כחלק מצוות ובמסגרות סדורות, עובד על פי נהלים, ומהצד האחר ארזי, כפי שתואר אצל טדי קולק בספרו "ירושלים אחת":

"יהודה ארזי לא השתייך מעולם למסגרת מאורגנת. כשהיה בניו יורק, ניהל את פעולותיו מדירתו בחלק המערבי של מנהטן. הוא קיבל כספים והוראות מבן-גוריון ומאליעזר קפלן... והוא נהג לפעול מעל ראשיהם של כולם. איש לא יכול היה לומר לו מה לעשות. יהודה היה תמיד מתבודד, אינדיבידואליסט ובעל אישיות חזקה מאוד"³⁷.

סידור העבודה היה פשוט מאוד: "קיבלנו מהארץ רשימת עדיפויות, וערכנו ישיבה בה נקבעה רשימת עדיפויות"³⁸. עם זאת, אנשי ה"רכש" פעלו על פי הזדמנויות פז שנקלעו בדרכם:

"יהודה ראה מודעה קטנה באחד העיתונים, שאפשר לרכוש דינמיט. הוא התלהב מאפשרות זאת. כאמצעות קשרים שהיו לו עם יהודי בשם ויסמן, אורגנה קנייה זאת שהייתה לגאלית". "הוטל עלי", סיפר ג'ו, "למצוא מקום לאחסון הדינמיט. מצאתי יהודי שהייתה לו חווה בניו ג'רסי. נסענו לשם, וקבענו תוכנית לאחסון הדינמיט. הכול הלך בראשונה למישרין. המכוניות הגיעו למחסן הנשק האמריקני, הוציאו את הדינמיט והעבירו אותו לחווה. אצל השכנים של החווה התעורר חשד שלמקום הגיעו טריילרים עמוסי דינמיט, והם הודיעו זאת

35 עדותו של יוסף איתן, ארכיון "ההגנה", תיק 164.6, עמ' 2

36 שם, שם

37 קולק ט', ירושלים אחת, סיפור חיים, מעריב, תל אביב, 1979, עמ' 84

38 עדותו של יוסף איתן, ארכיון "ההגנה", תיק 164.6, עמ' 3

למשטרה. העסק התפוצץ. ויסמן קיבל על עצמו את כל האשמה. הוא אמר, כי זאת פעולה לגאלית, והוא עצמו רצה לעזור למדינה, אך הוא לא גילה את מקורות העומדים אחריו.³⁹

ארזי יזם פעולת איסוף של "נשק קל, רובים ואקדחים ממתנדבים יהודים. התברר, שיוצאי הצבא האמריקנים הביאו עמם כלי נשק כמזכרות מהצבא. השגנו מספר מחסנים בברוקלין, ובאמצעות הקשרים שהיו לנו עם ידידי 'ההגנה' אספנו כמות ניכרת של נשק. כלים אלה הוכנסו לדודים, ונשלחו ארצה, ואמנם הנשק הזה הגיע".⁴⁰

ארזי, רב מעללים ותחבולות, שהעזתו ודמיונו לא ידעו גבולות, ואשר נודע בקרב חוגי "ההגנה" כפעיל "המוסד לעלייה ב'" וכאיש "רכש" ותיק, פעל כאמור באורח עצמאי ובתיאום ישיר עם דוד בן-גוריון ואליעזר קפלן, מנהל מחלקת הכספים ב"סוכנות היהודית", ולימים שר האוצר הראשון בממשלת ישראל. ארזי הופקד על ביצוע פרויקט חסר תקדים בהיקפו, במורכבותו וברמת הסיכון שנכללה בו ("פרויקט אטו" – רכש של כלי שיט ענקי, שעליו התכוון ארזי להטעין את כל פירות ה"רכש", להציב עליו מטוסי קרב שיגנו על התכולה, ולהגיע אל חופי הארץ עם תום המנדט הבריטי), ולאחר קריסת הפרויקט, אולי יש לכנותו ה"פיאסקו של אטו", עזב ארזי המאוכזב לזירת ה"רכש" באירופה. אך אין לטעות – הצלחות רבות היו לו לארזי קודם לעזיבתו.

פגישתו של ארזי עם אל שוימר, מהנדס טיס יהודי שהועסק בחברת "TWT" והגה את רעיון העברת הפליטים היהודים מאירופה בדרך האוויר, הולידה את "חברת שוימר בע"מ". שוימר עזב את עבודתו בחברה שבה הועסק, "ונכנס לפעולה של רכישת אווירונים, התקנתם והעברתם", סיפר ג'ו.⁴¹ שוימר היה האחראי הישיר לפעילות הרכש האווירי של "ההגנה" בארצות הברית, וג'ו היה אחד מעוזריו הבכירים הן בפעילותו בארץ זו והן בפעילותו במקסיקו, במטרה לאתר מטוסי P.51.

שם, שם 39
שם, שם 40
שם, שם 41

שלום עלי! האלטר 130 אל אל הפל כאל אויל
 מוז אלטר אל הענינים. הסכמתי שלא תלפתי
 יקניב הממשלה, אל הדוקה אל ירש עממל
 עיטר אליומה, "ETABLISSEMENT DARRA",
 - VADUZ
 אלגו עלי יעל אל מברק זלסו, זג:
 "הסמלה גזרה אלילק. הפוסה-
~~ממשלה~~ DOREMKA ZURICH
 אלילק זלילק
 2 / 2 / 48

מתעלולי ה"רכש"

איזן ושוימר קיבלו את יוזמתו של גנרל אמריקני בדימוס, שהציע להם לייצר בארצות הברית בזוקות (מטולי רקטות נגד טנקים): "גם פעולה זאת נכנסה לשלב מעשי ביותר", סיפר לימים ג'ו. "הוא מסר את התעשייה לבתי מלאכה קטנים שהכירם עוד מתקופת שירותו בצבא, והם הגיעו ממש לשלב גמר. אני אף רציתי לנסות אותן בשדה. יחד עם אל שוימר בדקנו אותן. ארזנו את הבזוקות, והבאנו למחסן שחכרנו. את הבזוקות ניסינו בחווה אצל מכירו של אל שוימר".⁴²

ג'ו איזן על ארזי:

"מה שציין את יהודה הייתה העזה בלתי רגילה... יהודה היה מטיף תמיד, שהמחותר הטובה ביותר היא להיות גלוי ונועז... הוא לא האמין בקיומם של מכשולים שאי אפשר להתגבר עליהם. זה ציין את צורת העבודה שלו. הייתה לו אישיות מאוד מקסימה. הוא רכש את אמונם של כל אלה שבא עמם במגע. היהודים האמריקנים לא חיבבו להסתבך עם האף. בי. איי. אנו ניסינו לכוון את הפעולה כך, שלא נפגע בחוקים האמריקניים. הניסיון שלנו הראה, שבכל מקרה שנאסרו, היו היהודים משתפים פעולה עם האף. בי. איי. כך הייתה בעיה מסובכת, אך בכל זאת הצליח יהודה לגייס רבים: טייסים, טכנאים, עורכי דין ואחרים. זה היה לא במעט בגלל אישיותו של יהודה, שהצליח להשפיע עליהם ולשכנע אותם".⁴³

שם, 42
 שם, עמ' 3, 4

היו מבין חברי המשלחת, שלא נלהבו לעבוד עם ארזי. כזה היה, למשל, אלי שליט, ארצישראלי חבר "ההגנה", ששהה גם באנגליה וגם בארצות הברית. ג'ו איזן היה "עוזרו הנוסף של ארזי בארצות הברית".⁴⁴ הוא נשאר לפעול שם גם לאחר העברתו של ארזי לזירת ה"רכש" באירופה. ג'ו סייע לפעילי "קבוצת הרכש האווירית" באיתור מטוסי קרב ונמנה עם קבוצת פעילי "ההגנה" שפעלו למימוש עסקאות הרכש במקסיקו, "דרומי" בשפת הקוד של ה"רכש", ובקנדה, שבה לא העלו הקשרים הראשוניים שפיתח ג'ו תוצאות מעשיות מיידיות.

במשך ארבעה עשר חודשים היה ג'ו איש מרכזי בפעילות ה"רכש" של משלחת "ההגנה" ומשרד הביטחון בארצות הברית. אמנם את הכותרות המרכזיות בקורותיה של המשלחת תפסו אחרים, ארצישראלים וציונים מקרב יהדות ארצות הברית, אך קשה יהיה להגזים בתרומתו של ג'ו, שנותר נטול תהילה אחר מבצעי ה"רכש", ובמקום שמילא בכל הקשור להשגת האמצעים ולגיוס האישים שסייעו למאמץ המלחמתי של היישוב העברי ושל צה"ל, תוך סיכון אישי רב.

ארבעה עשר חודשים שהו תמר וג'ו בארצות הברית. בתחילה התגוררו בשיקגו, ולאחר זמן מה עקרו לניו יורק אל מלון "מנהטן טאוורס", ואחר כך לדירה שנשכרה ממשפחת שפירא ברחוב 12 במנהטן.

בעת שהותם בניו יורק למדה תמר והשתלמה בפיסול ובמלאכה ב"Universal School of Handicrafts". עם זאת, נטלה חלק פעיל בעבודת המשלחת, וכך הפרה במקצת את אפרוריות השגרה: "אני כתבתי בכתב ידי את מכתביו של חי יששכרוב", מספרת תמר.⁴⁵

חי יששכרוב היה איש "חברת החשמל הארצישראלית", ואחד מן האישים הבכירים במשלחת ה"רכש" לארצות הברית מימיו של יעקב דוסטורובסקי-דורי. הוא מילא תפקיד חשוב בהקמתו ובביסוסו של חיל האוויר, וכיהן כסגנו של דוד בן-גוריון לענייני החיל במלחמת העצמאות.

ביוני 1948, בימי ההפוגה הראשונה במלחמת העצמאות (11 ביוני-8 ביולי), שבו תמר וג'ו לארץ.

44 רון ד', בעקבות האוצר האמריקאי, פעילות "ההגנה" בארצות הברית 1945-1949, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תל אביב, 2008, עמ' 456

45 ריאיון עם תמר איתן, ירושלים, 17 באוגוסט 2011

במלחמת העצמאות

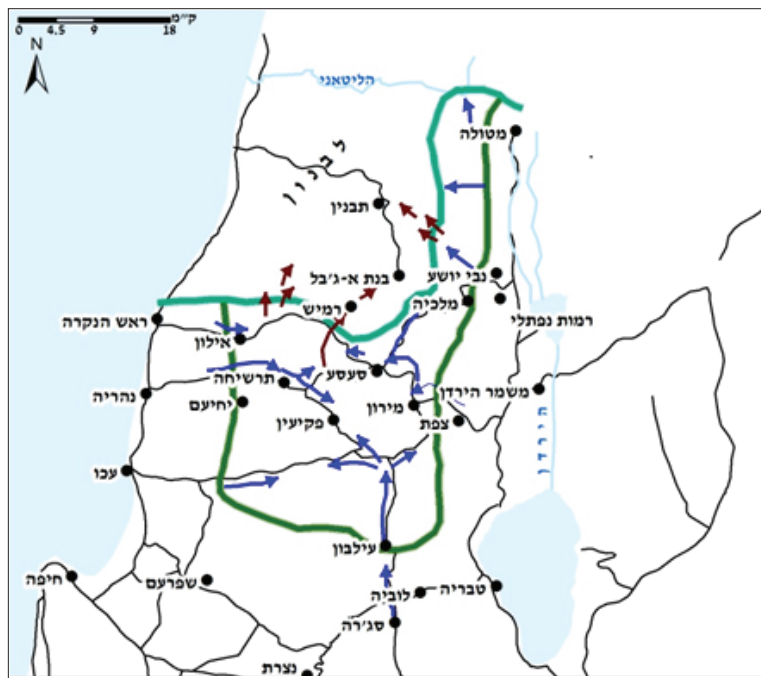
זמן לא רב לאחר חזרתם של תמר וג'ו לארץ, באוגוסט 1948, מונה ג'ו לתפקיד בכיר בצה"ל. מי שהיה מפקד פלוגה בגדוד השלישי של הבריגדה, ניהל ופיקד על פלוגה במסכת היתקלויות, סיורים וקרבות וצבר ניסיון מבצעי בשדות הקטל של איטליה, מונה לתפקיד בכיר – קצין המבצעים של החטיבה הצעירה, חטיבה שבע, אשר הוקמה במאי 1948. יש לזכור כי במסכת הקרבות בחודשיה הארוכים של המלחמה, שהחלה ב־30 בנובמבר 1947, לא נטל ג'ו חלק, ומשום כך ראוי לציין את מינויו לתפקיד הבכיר בשלב מאוחר יחסית של המלחמה. בדרך כלל, לתפקיד קצין מבצעים חטיבתי מונו מי שפיקדו קודם לכן על גדודים באחת החזיתות בשלושת השלבים הראשונים של מלחמת העצמאות (30 בנובמבר 1947-11 ביוני 1948).

לאחר שנטלה חלק מרכזי במערכה על לטרון בחודש מאי וספגה מאה שלושים ותשע אבדות, עברה חטיבה "שבע" ביוני 1948 לחזית הצפון, והתארגנה לקראת הבאות בעין שמר. שלמה רבינוביץ'-שמיר, מפקדה הראשון, העביר את הפיקוד על החטיבה לידי בנימין ("בן") דונקלמן ב־5 ביולי 1948. דונקלמן (1913-1997) גבה הקומה ובעל הקול הרועם, איש תוסס וצבעוני, נולד בטורונטו שבקנדה, היה מ"פ בנחיתה בנורמנדי ובקרבות נוספים באירופה וגויס למאמץ המלחמתי ב־1948 כאיש מח"ל.

בחטיבה שבע היו בעת הזו שלושה גדודים: שני גדודי חי"ר (71, 72) וגדוד ממוכן (79). החטיבה נטלה חלק מרכזי במבצע "דקל" (9-18 ביולי 1948) לשחרור הגליל התחתון, ובמבצע "חירם" (29-31 באוקטובר 1948), הגדול, המורכב והאחרון במבצעי חזית הצפון במהלך מלחמת העצמאות.

המשימה שהוגדרה ליחידות שנטלו חלק במבצע "חירם" בפקודת חזית הצפון, מיום 26 באוקטובר 1948, הייתה "להשמיד את האויב שב'כיס' הגליל המרכזי, להשתלט על הגליל כולו ולהציב קו הגנה על הגבול הצפוני של הארץ".

תוכנית המבצע נועדה להשיג במהירות יעד אופרטיבי של השתלטות על צומתי המפתח של תרשיחא-סוחמתא (צומת חוסן של ימינו), ספסף (בקרכת ג'יש) וסעסע (סאסא), ולנתק את הכוח העיקרי של "צבא ההצלה הערבי" ממרחב דרום לבנון, שממנו עלולה הייתה להגיע תגבורת. למבצע רחב ההיקף הוקצו ארבע חטיבות. שתיים מהן, שבע ו"עורד", תקפו בתנועת מלקחיים ממזרח וממערב בצירים הצפוניים הסמוכים לגבול הלבנוני, ואילו כוח שלישי, של חטיבת "גולני", ביצע פעולות הטעיה וריתוק במרכז הגליל התחתון, מדרום לצפון, לעבר הכפר עילבון, במגמה לרתק כוחות לגזרה זו. על הכוח הרביעי, זה של חטיבת "כרמלי", הוטל לבלום מתקפה סורית אפשרית באזור מנרה ומשגב עם. בשלב האחרון של המבצע חצו יחידות "כרמלי" את הגבול המנדטורי, כבשו ארבעה עשר כפרים לבנוניים ונאחזו בגדת הליטני. מבצע "חירם", שנמשך שישים שעות בלבד, יצא לדרך לאחר ש"צבא ההצלה

מפת מבצע "חירם"

- נסיגת הכוחות הערביים
- התקדמות כוחות צה"ל
- קו החזית בראשית המבצע
- קו החזית בסיום המבצע

הערבי" תקף ב־22 באוקטובר את מנרה המבודדת, וסיכן את התחבורה העברית בעמק החולה תוך הפרה בוטה של ההפוגה השנייה. חטיבה שבע, שמפקדה וסגנו היו קנדים, בן וג'ו, יצאה מאזור צפת, כבשה את הכפר מירון ואת צומת מירון והמשיכה לנוע בבוקר ה־29 באוקטובר לעבר ספסוף וג'יש. לאחר קרב קשה לכיבוש ג'יש נתקלה החטיבה בגדוד סורי, שנע על הכביש מסעסע לג'יש. הגדוד הסורי הוכה קשות על ידי חטיבה שבע בטרם הספיק להגיב, וספג אבדות קשות. בבוקר ה־30 באוקטובר נכבש הכפר סעסע. כיבוש הצומת הסמוך לכפר (צומת סעסע), שהיה צומת הדרכים החיוני ביותר בגליל ההררי, הביא לנסיגתו של "צבא ההצלה הערבי" לעבר לבנון. מסעסע המשיכה חטיבה שבע צפון־מזרחית לאורך "כביש הצפון". לאחר כיבוש מלכיה ב־31 באוקטובר היה כביש זה, מראש הנקרה במערב ועד מלכיה ומטולה במזרח, בידי צה"ל.

לימים, באוגוסט 1949, כשזה עתה התמנה למח"ט, כתב ג'ו בין שאר דבריו
ב"דבר החטיבה":

*"גולת הכותרת במערכות החטיבה הייתה 'מבצע חירם', אשר בו גילתה
החטיבה את מלוא אונה ויכולתה הקרבית. ההעזה הרבה וכושר התמרון
הנהדר של לוחמינו ומשוריינינו כאחד אפשרו לשחרר את הגליל תוך
שישים שעות בלבד. על ידי כך הנחלנו ל'צבא ההצלה' מכה ניצחת
והלכנו עמד בפני כוחותינו המסתערים".⁴⁶*

עם סיומו של מבצע "חירם" היה הגליל ההררי כולו בשליטת צה"ל, יחידות
המאסף של "צבא ההצלה הערבי" נסוגו אל שטח לבנון ויוצב קו ההגנה של מדינת
ישראל בגבולה המנדטורי בצפון הארץ. יחידות צה"ל נערכו בגזרה צרה על גדתו
הדרומית של נהר הליטני, מצפון לגבול המנדטורי, ושהו שם עד לחתימת הסכם
שביתת הנשק בין מדינת ישראל לבין לבנון.
"אחר קרב מאומץ של שישים שעות היה כל הגליל בידינו – חוסל 'הכיס'
ונתאחה הקרע שבין הגליל המזרחי והמערבי", סיכם באורח לקוני האלוף משה
כרמל, מפקד חזית הצפון, את תוצאתו העיקרית של מבצע "חירם".⁴⁷

במבצע "חירם" שימש ג'ו איזון קצין המבצעים של חטיבה שבע, תפקיד המקביל
בעת הזו לסגן מפקד חטיבה. לתפקיד זה מונה כאמור ג'ו בימי ההפוגה השנייה,
באוגוסט 1948, והגיע אליו מצויד מימי שירותו בצבא הוד מלכותו בכל עקרונות
הארגון, הנהלים, עבודת המטה ובמושגים של מלחמה מודרנית במסגרת צבאית
גדולה. חרף שלוש השנים שחלפו מאז פשט את מדי הצבא הבריטי, נותר ג'ו קצין
מקצועי לעילא. מינויו לתפקיד קצין מבצעים חטיבתי לאחר שנעדר מן הארץ
בשליה הראשונים של מלחמת העצמאות, ולא מילא בה תפקיד מבצעיי-קרבי
כלשהו מלבד זה האחרון, מדבר בעד עצמו.

במבצע "חירם" נדרש ג'ו להפעיל את יחידות החטיבה ופלוגת מיעוטים שנספחה
אליה, לתאם מהלכים טקטיים עם שתי חטיבות שכנות וכן להפעיל סיוע ארטילרי
מגזרה מרוחקת. התפקיד הצבאי האחרון שבו נשא ג'ו בטרם מונה לקצין המבצעים
של חטיבה שבע היה כאמור מפקד פלוגה, ובן ליל נדרש להיות יד ימינו של
מפקד החטיבה, שרוב יחידות המשנה שלה פעלו בהצלחה רבה בשטח הררי.

46 יוסף איתן, סגן אלוף, מפקד החטיבה, דבר החטיבה, מטה חטיבה 7, אוגוסט 1949

47 כרמל מ', מערכות צפון, עין חרוד, מערכות, הקיבוץ המאוחד, 1949, עמ' 274

בביקור בכפר סעסע לאחר מבצע "חירם"

באפריל 1949, עם סיום המשא ומתן הגלוי ברודוס, ולאחר חתימת הסכם שביתת הנשק עם ממלכת ירדן ו"תיקון הקו", נטלה החטיבה – שג'ו כיהן בה כקצין המבצעים – חלק במבצע "קיצור הדרך" והשלימה את העברתם של רכס הר אמיר (הרי אום אל-פאחם) וכביש ואדי ערה (נחל עירון) שלמרגלותיו, שלא נכבשו על ידי כוחות צה"ל במהלך המלחמה, לשטחה הריבוני של מדינת ישראל.

**אום אל-פאחם – מבצע "קיצור הדרך", 1949. ג'ו, קצין
המבצעים של חטיבה שבע, שני משמאל**

**מפקדת חזית הצפון עם נכבדי אום אל-פאחם.
ג'ו בכומתה, מרים יד שמאל. משמאלו – משה כרמל, מפקד חזית הצפון.
בפינה השמאלית של השולחן – מולה כהן, ראש מטה החזית**

בריאיון שערך איתן הבר עם עשרה ממפקדיה של חטיבה שבע לדורותיה במלאת עשרים וחמש שנה לחטיבה (ידיעות אחרונות, 29 באוגוסט 1973, עמ' 33), סיפר ג'ו:

”לחטיבה שבע הגעתי אחרי כיבוש נצרת, כאשר הוחל בתכנון כיבושו של הגליל. לחטיבה יצא אז שם בצה”ל כחטיבה של אנגלו־סקסים. לכן, שלחו אלינו כל מי שלא ידע עברית. החוויה שלי? אני סבור, שזו הייתה בכיבוש הגליל כולו. עמדנו לצאת לדרך כאשר נרצח מתווך האו”ם, הרוזן ברנדוט, ונאלצנו לצאת משטחי הכינוס להתקפה ולהמתין להזדמנות אחרת. לבסוף, יצאנו לפעולה. עלינו למירון, סאסא, מלכיה וחצינו את הגבול לתוך לבנון. החטיבה הגיעה עד למרחק קצר מהליטני. הכפריים הלבנונים קיבלו אותנו יפה למדי... שלטנו בחלקים ניכרים של טריטוריה לבנונית, באותם מקומות שנזכרו בשנים האחרונות פעמים אחדות בקשר לריכוזי מחבלים. כך או אחרת, זה היה קצת מוזר למדי: היינו חטיבת שריון, אבל לא היו לנו טנקים (ה”שריון” שהיה בידי החטיבה מנה משוריינים קלים בלבד)...”

השירות בצה"ל

ג'ו איזן, כאחרים מן המתנדכים לשירות בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, המשיך בשירות פעיל בצה"ל, ומונה ביולי 1949 לתפקיד מפקד חטיבה שבע. עם החלטתו של המטכ"ל באותו חודש על צמצום מספר החטיבות הסדירות משתיים-עשרה לשש, ומאוחר יותר לשלוש חטיבות, הייתה חטיבה שבע חטיבת השריון היחידה בצה"ל.

מינויו של איש מפ"ם ו"השומר הצעיר" בקיץ 1949 לתפקיד מפקד חטיבה דורש הרחבת מה, שכן היו אלה ימים סוערים בחזית הפוליטית-הצבאית הפנימית. באביב 1949 הוחל בפירוקן של שלוש חטיבות הפלמ"ח ושמותיהן נמחקו, לאחר שמטה הפלמ"ח פורק על פי פקודה ב-7 בנובמבר 1948. ההחלטה על פירוק המטה עוררה גלי מרירות בקרב אנשי הפלמ"ח, שהלכו והתעצמו במהלך שנת 1949 לנוכח פירוק חטיבותיו. לרבים, הן בפלמ"ח והן מחוצה לו, נראה היה כי מהלכים אלה נובעים מצרות עין וממניעים פוליטיים של ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון, שלא טעם ממלכתי בלבד עמד מאחוריהם, אלא רצון לרכז כוח פוליטי ולחסל את כוחה העצמאי כביכול של מפ"ם. האחרונה נאבקה במפא"י מאבק בלתי-מתפשר על עמדות כוח ועל אינטרסים פוליטיים, וזוהתה זיהוי פוליטי מלא עם הפלמ"ח.

על פי תוצאות הבחירות לכנסת הראשונה הייתה מפ"ם בינואר 1949 המפלגה השנייה בגודלה במדינת ישראל. רוב מפקדיו של הפלמ"ח השתייכו למפ"ם, או קיימו זיקה אליה ואל תנועות ההתיישבות שהיו קשורות בה, ולמפלגה היו השפעה רבה, אולי אף מכרעת, וייצוג יתר בעמדות הפיקוד הצבאיות הבכירות, לעומת כוחה הפוליטי והציבורי. היה מי שחש מהשפעתה, באמצעות הפלמ"ח, על הנוער בארץ, שבקרבו זכה הפלמ"ח לפופולריות רבה. בן-גוריון ראה בפלמ"ח צבא פרטי, כיתתי ומפלגתי, ובמינויים שביצע במהלך מלחמת העצמאות העדיף את קציני הצבא הבריטי, שלהם העניק אשראי כמעט לא מוגבל, על פני כל האחרים.

לאחר פירוקה של האחרונה בחטיבות הפלמ"ח, חטיבת "הנגב", בספטמבר 1949, החל תהליך פרישתם המואץ של יוצאי הפלמ"ח מן הפיקוד הבכיר של הצבא, אלה שקידומם נחסם או אלה שנותרו חסרי סמכויות של ממש. בתקופה זאת החריפה מפ"ם את התקפותיה על הנעשה בצבא ועודדה את חבריה המפקדים לעזובו. בעיני מפ"ם נראה היה כי בן-גוריון דוחק בהדרגה את המפלגה ואנשיה מן המקום המרכזי שתפסה בתחום הביטחון במשך שנים רבות, והיא מאבדת עמדות כוח. בעקבות סדרה של מינויים בשורות הצבא גבר גל העזיבה של קצינים בכירים חברי מפ"ם, אשר פרשו פרישה מופגנת. במיוחד היו אלה מפקדים בכירים מיוצאי הפלמ"ח, רובם חברי קיבוצים, ששבו אל בתיהם. פרישתם הוחשה בעקבות השתתפותם של מפקדים בכירים בכנס של יוצאי הפלמ"ח באוקטובר 1949, ובהמשך להדחתו של יגאל אלון מהפיקוד על חזית הדרום בחודש זה.

כך נטשו את השירות הצבאי מפקדים בכירים מיוצאי הפלמ"ח וחברי מפ"ם: יגאל אלון, משה כרמל, שמעון אבידן, יוסף טבנקין, מולה כהן ונחום שריג, זמן לא רב לאחר שיצחק שדה שוחרר מן הצבא. זאת הייתה מעין מחאה מופגנת על רקע ביקורתם החריפה של מפ"ם ואנשיה על דרך ניהול הצבא ומגמות בנייתו לעתיד. קידומו של ג'ו, שלא בא מאסכולת הפלמ"ח (אלא משורות הצבא הבריטי), אך היה איש מפ"ם ו"הקיבוץ הארצי", למפקד חטיבה שבע, ומינויו של שמואל רפפורט-אדמון, חבר אלונים, לראש מטה פיקוד הצפון, מעידים במידה מסוימת או רבה, תלוי בעיני הבוחן, על כך שלא היה זה סילוק יזום של חברי מפ"ם מן הצבא.

זאת ועוד, בשלהי אוקטובר 1949 נערך בגבעת חביבה כינוס של פעילי ביטחון של "הקיבוץ הארצי", שדן בשאלת יחסה של התנועה לשאלות צבא וביטחון, והוצע במהלך הדיונים בו לראות בכל חבר המשרת בצבא הקבע שליח של התנועה. אמנם היו שהשיתו לחצים אישיים ותנועתיים על חברים יחידים מקרב "הקיבוץ הארצי" להשתחרר ולשוב הביתה, לקיבוץ, אך לא מצאתי הד לעניין זה בארכיון עין השופט. להיפך.

ב"ידיעות עין השופט" מה-26 במאי 1950 נכתב: "יוסף הביע את רצונו בפני המזכירות להיענות לדרישת התנועה ולשרת עוד שנה בצבא"ל.⁴⁸ במילים

48 ידיעות עין השופט, מס' 12, 26 במאי 1950, עמ' 7

אחרות – תנועתו של ג'ו, "הקיבוץ הארצי", ראתה בשירותו הצבאי של ג'ו שליחות ושאפה שימשיך בו.

אם כן, ביולי 1949 החליף יוסף (ג'ו) איזן (ק. 46120), חבר עיץ השופט, את בנימין ("בן") דונקלמן בפיקוד על חטיבה שבע, לאחר שהאחרון מילא תפקיד זה במשך שנה. ג'ו כיהן כמח"ט במשך שנה. ביולי 1950 החליפו בתפקיד שמואל גורודצקי-גודר.

יוסף איתן (מימין) בשיחה עם שמעון אבידן.

תחת פיקודו של ג'ו היו בחטיבה שבע כמה גדודים, שנדרשו לעבור שינוי ארגוני יסודי: גדוד ממוכן 79, שהפך מגדוד פשיטה ממוכן בחטיבה לגדוד חרמ"ש הכולל פלוגת שריוניות; גדוד 82, שעבר מחטיבה שמונה והיה גדוד מעורב ובו טנקים, שריוניות וחרמ"ש, והוסב לגדוד טנקים; גדוד ממוכן תשע, שהועבר מחטיבת "הנגב" והוסב מגדוד פשיטה ממוכן לגדוד חי"ר; וכן גדוד ממוכן 19, שהגיע מחטיבת "גולני" וצומצם לגונדת סיור חטיבתית 17. לבנייתה של החטיבה מגדודים שהגיעו ממגוון "מקורות", ולהכלאתם המוצלחת במסגרתה, נדרשו תבונה ורגישות רבה.

כאשר קיבל ג'ו את הפיקוד על חטיבה שבע, הייתה זו תקופת ביניים, שנמשכה עד להחלטה הסופית על הרכב הצבא הסדיר. החטיבה עברה טלטלה ארגונית עזה. באותה תקופה שררו בשורות הצבא מבוכה ואי-סדרים. מג"דים שנועדו לעבור מחטיבה לחטיבה התלוננו כי חטיבות האם שלהם מרוקנות אותם מנכסיהם כדי לשומרם בחטיבה ומתכוונות להעביר אותם עם ציוד מינימלי. חודשיים לאחר שג'ו קיבל את הפיקוד על החטיבה הסתיימה תקופה זו עם השלמת ההעברות, ועם החלפתן של חטיבות "גולני" ושבע בין מפקדות הצפון והדרום. תמונת מצב זו עולה בבירור ממכתבו של יוסף איתן לראש אג"ם ולאוף מפקדת צפון⁴⁹ (מיום 13 באוגוסט 1949) על אודות המצב בגדודים תשע ו-19.

בתקופה שבה פיקד ג'ו על חטיבה שבע היה עליו לאמן ברציפות את יחידותיה כדי להעלות את רמת כשירותה, לגבש נוהלי עבודה, להכשיר את אנשיה במקצועות השריון, לעסוק בפעילות מבצעית ולקיים כוח כוננות קבוע, שיוכל לפעול מיד במקרה שתפרוץ מלחמה (בתמרון "צמ"ד", שנערך באוקטובר 1950, כשלושה חודשים לאחר שאיתן סיים את תפקידו כמח"ט, הושם הדגש המרכזי על בחינת מערך המילואים. בכל הנוגע לגיוס המילואים ולארגונם, עמדה החטיבה היטב במטלות שהוצבו בפניה, אם כי לא כך היה בהערכת כושר הלחימה שלה). בפני מפקדת החטיבה ניצבו קשיים אובייקטיביים, שנבעו מן האיכות הנמוכה של המגויסים שקיבלה לשורותיה. אלה היו בעלי השכלה נמוכה, וחלקם הגדול לא היו בקיאים בשפה העברית. באותה העת, עם שחרורם המוגבר של מגויסי מלחמת העצמאות, סבלה החטיבה מתחלופה גדולה בכוח האדם וממחסור בפיקוד זוטר ובקצינים מקצועיים. נוצר קושי רב בביסוס סגל קבוע ליחידותיה.

על ג'ו, המנצח על המהומה הגדולה הזו, הוטלה משימת בנייתה והקמתה המחודשת של חטיבת שריון, בשעה שבצה"ל עדיין לא נקבע מעמד ראוי לחיל השריון הזעיר, ומקומו המרכזי במחשבה הצבאית ובתורת הלחימה של צה"ל היה עדיין רחוק ממנו מרחק שנות אור.

את היסודות המוצקים לבניית החטיבה הניחו ג'ו איזן ואנשי מטהו בשנים 1949-1950.

ראיה להצלחת פעולתם של ג'ו ואנשיו הובאה בדברים שנשא והדגיש הרמטכ"ל, רב אלוף יגאל ידן, במפגן שנערך במלאת שנתיים להקמתה של חטיבה שבע:

49 ארכיון צה"ל. מכתב יוסף איתן לראש אג"ם ולאוף צפון, 13 באוגוסט 1949, 207/56/644

"ארגון חטיבות המילואים הוא הישג חשוב למדינת ישראל הצעירה, שהרביקה בזמן קצר את הארצות המצטיינות בארגון מילואי המיליציה".⁵⁰

אלוף (במיל') ישעיהו (שייקה) גביש, מפקד חזית הדרום במלחמת ששת הימים, שירת כקצין המבצעים של חטיבה שבע תחת פיקודו של ג'ו כמח"ט. וכך מספר שייקה:

"במפקדת חטיבה שבע שירתו בזמנו של ג'ו כמח"ט כמה אנשי פלמ"ח וכיניהם יהודה בוטלר-אילן, ישראל שטריקס ואנוכי. שירתנו תחת אדם שהגיע מהצבא הבריטי, ומהר מאוד התברר, שג'ו הבין שאפשר לחשוב לא רק במתכונת צבאית 'סגורה', אלא שניתן לחשוב גם כמושגים שלנו. שהמשמעת והסדר אינם הקריטריונים היחידים לבחינת אנשי צבא. אמנם כאשר הגענו אליו, ג'ו קיבל 'שוק' מהופעתנו, מהתנהלותנו, אבל תוך פרק זמן קצר החל להתלהב מאיתנו, וממה שייצגנו, ורצה לשלב במפקדתו אנשי פלמ"ח נוספים. התחלנו לומר שהוא 'עובד בסדנאות הפלמ"ח'.

ג'ו היה אדם צנוע מאוד, חברי, לא מתנשא, אדם שאינו מנסה להתבלט, אפילו ניתן לומר – שתקן. הוא חשב כמושגים חברתיים, הרי היה חבר קיבוץ, ידע שיש צורך לדבר עם חיילים ומפקדים. הערכנו אותו. יחסי ידידות נקשרו בין משפחותינו".⁵¹

ג'ו, מח"ט "שבע"

50 "על המשמר", 8 ביוני 1950

51 ריאיון עם שייקה גביש, רמת השרון, 29 באוגוסט 2011

סא"ל (במיל') אשר ברקר, זקן גמלאי צה"ל (נולד בשנת 1911), ששירת ב"משטרת היישובים העבריים" ובמשך כחמש שנים בצבא הבריטי, היה קצין התחבורה והחימוש של חטיבה שבע כאשר ג'ו היה מפקדה. מחצר ביתו בקריית טבעון הצופה אל הכרמל אומר אשר, בן דורו של ג'ו:

"ג'ו היה קיבוצניק בנשמתו, בעל ניסיון רב, אדם נעים הליכות, וחשוב מכול – קצין לדוגמה. רק מילים טובות אוכל להגיד עליו".⁵²

ג'ו מימין, במסדר של חטיבה שבע

באותם הימים החליפו תמר וג'ו את שם משפחתם מאיזון לאיתן, וחשוב מכך – הם עזבו רשמית את קיבוץ עין השופט, מעשה שנחשב ל"בגידה". תמר סירבה לחיות חיי ריחוק מג'ו. היא באה לחיות עמו, אך ג'ו נמצא הרחק ממנה. הזוג איתן החליף מאז דירות מגורים אחדות על פי התפקידים הצבאיים שבהם כיהן ג'ו.

ערב סיום תפקידו כמח"ט שבע הועלה ג'ו לדרגת אלוף משנה (דרגה חדשה, שזו עתה הוענקה לנושאי תפקידים של מפקדי חטיבות ומקביליהם) ונמנה עם כעשרים הקצינים הראשונים בצה"ל שנענדו בדרגה זו. מיולי 1950 ועד יוני 1952 מילא ג'ו את תפקיד ראש המטה של פיקוד הדרום, תחת פיקודם של האלופים משה דיין (1949-1951) ומשה לרר-צדוק (1951-1954). האחרון הכירו עוד מימי הקורס הרביעי ל"ההגנה" שנערך בגבת בקיץ 1937.

52 ריאיון עם אשר ברקר, קריית טבעון, 21 בספטמבר 2011

מפקדת הפיקוד, והיחידות שהיו כפופות לה, עסקו בייצוב הגבולות ובאיטמתם נגד תופעת ההסתננות, בגירוש של שבטי בדואים מן הערבה אל תחומי ממלכת ירדן ובטיפול באוכלוסייה שהתגוררה ביישובים מבודדים וקטנים. כמו כן היה פיקוד הדרום שותף מלא לכל מפעלי הפיתוח וההתיישבות שנערכו בתחומיו ולטיפול בחמש-עשרה המעברות שנמצאו במרחבו. ובלשונו התמציתית של אלוף הפיקוד משה דיין: "סיורים, פטרולים ומארבים למסתננים היו בשנת 1950-1951 עיקר הפעילות המבצעית... החזית המצרית הייתה נחלת פיקוד זה. עליה נוספו עוד שתי חזיתות משנה – הירדנית מעקבה ועד ירושלים, ורצועת עזה".⁵³

**ג'ו, שני מימין, ראש מטה פיקוד דרום, עם קציני מטהו בק"מ ה-78
בערבה לצד משוריין של הלגיון הירדני**

בתקופת כהונתו של ג'ו איתן כראש מטה פיקוד הדרום נערכו פעולות גמול נגד הכפר א-צ'אפי דרום-מזרחית לים המלח (24-25 בספטמבר 1951) וכנגד פרבריה המזרחיים של עזה (20 באוקטובר 1951). כמו כן נערך באותם ימים התמרון השני בתולדות צה"ל. ביצוע התמרון רחב ההיקף היה כרוך בגיוס מילואים מלא. הוא החל ב-29 באוגוסט 1951 ונמשך כמה ימים. פיקוד הדרום "שיחק" את האויב ("המדינה הירוקה"), ותקף לפתע את פיקוד המרכז, ש"שיחק" את מדינת ישראל ("המדינה הכחולה"). משה דיין, אלוף פיקוד הדרום, תקף את צבי איילון, אלוף

53 ג'ו דיין, אבני דרך, אוטוביוגרפיה, עידנים ירושלים, דביר תל אביב, 1976, עמ' 96, 99

פיקוד המרכז. לא נפרט כאן את מהלכי התמרון ואת תחבולות המלחמה שהוצגו בו לעיני מנהלת התרגיל, שבראשה עמד האלוף משה צדוק, עוד מעט מחליפו של דיין, אך יש לציין את חלקו החשוב של אל"מ יוסף איתן, ראש מטה הפיקוד, במהלך התמרון, בעיקר בשל כך שמפקדו, דיין, היה על פי הביוגרף שלו, שבתי טבת, חסר גישה והבנה לעבודת המטה.

בראשית 1952 מילא ג'ז את מקומו של אלוף הפיקוד במשך שלושה חודשים, כאשר דיין שהה באנגליה בבית הספר לקצינים בכירים. מיוני 1952 ועד אפריל 1954 מילא ג'ז את תפקיד ראש המטה של פיקוד המרכז תחת פיקודם של האלופים יוסף אבידר וצבי איילון. האחרון שב אל הפיקוד שעליו פיקד בשנים 1948-1952. בחודשים אוקטובר 1952 עד נובמבר 1953 היה ג'ז, נוסף על תפקידו כראש מטה הפיקוד, גם ממלא מקומו של האלוף יוסף אבידר.

בסיור עם דוד בן גוריון, 1952. ג'ז חמישי מימין

ג'ו, רמ"ט פיקוד דרום

בעודו נושא בתפקיד הבכיר ביותר בעת שירותו הצבאי, היה ג'ו לאב. ב-12 באוקטובר 1953 חבקו תמר וג'ו את בתם הגר.

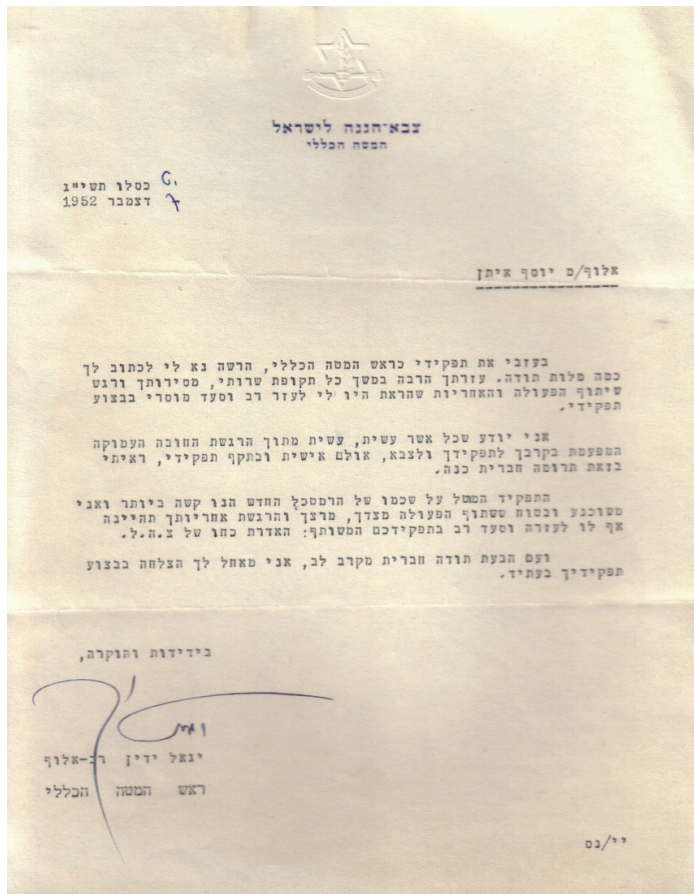

ג'ו, הגר ותמר

אלוף משנה יוסף איתן, ראש מטה פיקוד הדרום

בנובמבר 1953, כשלושה חודשים לאחר מבצע "נקם ושלום" (12 באוגוסט 1953), שב יוסף אבידר לפקד על פיקוד המרכז.

לג'ו נכונה עוד תקופה קצרה של שירות תחת אבידר, שלאחריה ציפה להחליפו. אך לא כך היה. האלוף צבי איילון, מי שכיהן בעבר כאלוף הפיקוד בשנים 1948-1952, חזר כאמור לתפקידו הקודם למשך שנתיים, עד לשנת 1956, "לאכזבתו המרה של ג'ו", סיפרה תמר רעייטו, "שציפה להחליף את אבידר בתפקידו. עם זאת, ג'ו לא טרק את הדלת, דבר שהיה אופייני לו גם בהמשך, כאשר נכווה בדרכו לקבל עליו תפקידים מסוימים".⁵⁴

54 ריאיון עם תמר איתן, ירושלים, 3 ביולי 2011

השנים שבהן מילא ג'ו את תפקיד ראש המטה בפיקוד הדרום ובפיקוד המרכז היו שנים שבהן שררה במדינת ישראל הצעירה תחושת מצור. נראה היה שהדברים עלולים להידרדר למלחמה כוללת. למדינת ישראל לא הייתה תשובה צבאית הולמת להסתננות הערבית מגבולותיהן של מדינות ערב השכנות, שנשאה עד קיץ 1955 אופי פלילי-אזרחי. ממשלת ישראל נדרשה להרגיע את תושבי היישובים בספר ואת דעת הקהל, והיה הכרח לשמור על הגבולות, לוודא שהסכמי שביתת הנשק לא יופרו ולמנוע את ניסיונות השיבה של פליטי מלחמת העצמאות.

ההסתננות גרמה לנזק חומרי ישיר ולנזק כלכלי עקיף. נדרשו פעולות גידור ושמירה, התקנת תאורה וחשוב מזה – מניעת נטישתם של יישובי הספר. ההסתננות הלא מרוסנת והבלתי פוסקת לשטחה של מדינת ישראל הצעירה, והגידול במספר הנפגעים הישראלים לאורך הגבולות, הביאו לתגובות של צה"ל. במרכזן עמדה סדרה של פעולות גמול למן 1949. אלה כללו ירי במרגמות על כפרים עוינים ומוצבי צבא סמוכים להם, פשיטות של יחידות חי"ר על כפרים ערביים, משמרות צבאיים (כוחות ניידים מחוץ לבסיסי הצבא) ועמדות צבא, מיקוש וצליפות מן האוויר. בכל השנים שבהן ננקטה אסטרטגיה של גמול, לא נעשה ניסיון ישראלי כלשהו להשתלט על שטח ערבי ולהחזיק בו דרך קבע.

בשנים אלה, ובמיוחד בחודשים שבהם מילא איתן את מקומו של אלוף פיקוד המרכז ונשא באחריות כוללת לגזרה רחבה, הלכו והתרכבו תקיפות המסתננים, וחל גידול במספר הנפגעים הישראלים לאורך גבול ירדן, ובייחוד ב"פרוזדור ירושלים" (בשנת 1951 נהרגו 112 אזרחים וחיילים, בשנת 1952 – 66, בשנת 1953 – 71, ובשנת 1954 – 57, רובם סמוך לגבול ירדן). בעקבות האירועים האלימים חזרו ונשנו פשיטות הנגד של יחידות צה"ל.

ב-31 במאי 1953 נפתחה אש על רכבת נוסעים ומטען בקו ראש העין-חיפה. ב-10 ביוני נפצעה אישה בעת התקפה על משמר איילון במבואות לטרון. ב-2 ביולי נפצע ערבי ישראלי מאש מסתננים בטייבה. ב-7 ביולי הותקפו שומרים בקיבוץ נתיב הל"ה. ב-10 ביולי נרצחו בידי מסתננים בצובה שני שומרים בעמדת שמירה. ב-17 ביולי נרצח שומר ישראלי בשכונת בית וגן בדרום-מערב ירושלים. ב-17 ביולי הותקפו חיילי צה"ל במורדות הר חברון, אחד מהם נפצע אנושות, ושניים נפצעו באורח קל.

התקפותיהם הבלתי פוסקות של המסתננים ערערו את רוחם של מתיישבי הספר, ולאחר מעשה רצח במושב בית נקופה ב"פרוזדור ירושלים" רשם דוד בן-גוריון ביומנו ב-21 ביוני 1953, כי "מתיישבים מתאוננים על חוסר נשק", ו"דורשים יותר נשק, צבא!"⁵⁵

תגובת מדינת ישראל – שלא יכולה הייתה להרשות לעצמה שיבה המונית של פליטים אל תחומיה והסתננויות אלימות בלתי פוסקות – לשרשרת האירועים האלימים בחודשי האביב והקיץ של שנת 1953 לא איחרה לבוא.

וכך, ב-12 באוגוסט יצא לדרך מבצע "נקם ושילם", שבמסגרתו נערכו כמה פשיטות על כפרים בהר חברון, מדרום ומדרום-מערב ל"פרוזדור ירושלים", במטרה לפוצץ בתים ולפגוע בתושבים. הכוחות שפשטו על הכפרים אל-ח'אדר, צוריף, ואדי-פוכין, אדנא ובית-עוא כשלו בהשלמת משימותיהם ובהשגת המטרות שהוצבו בפניהם. בביצועיהן של יחידות צה"ל במבצע זה, ולא רק בו, ניכרו איכות ביצוע ירודה, רמה קרבית נמוכה ולעתים גם מוטיבציה לקויה.

מפקדי צה"ל היו מוטרדים מכך שבמהלך 1953 השיגו היחידות את מטרותיהן רק בשלוש-עשרה מתוך ארבעים ושתיים פשיטות מעבר לגבול, ולעתים נסוגו ללא ביצוע משימותיהן (הפשיטה על הכפר אדנא בשולי הר חברון ב-3 בנובמבר 1952, הפשיטה על הכפר פלמה במבואות השרון, מבצע "עפרה", 23 בינואר 1953).

מה-15 ביוני 1954 ועד ה-15 באוגוסט 1955 נשא ג'ו בתפקיד בכיר נוסף: ראש מחלקת המבצעים באגף המטה הכללי. בתקופת כהונה זו הוגברה מדיניות הגמול המתמדת, כשיחידת הצנחנים הייתה ל"קבלן הביצוע" המוצלח יותר של פעולות הגמול נגד יעדים בתחומי ממלכת ירדן ורצועת עזה. צה"ל נמצא בעומס פעילות, שהלכה וגברה עם הזמן, אך לג'ו היה זה התפקיד הבכיר האחרון שמילא. "ברור שג'ו רצה להתקדם, אך לא נלחם על כך, לא ערך לעצמו מסע של יחסי ציבור, ולמעשה, נותר מאחור", יאמר לימים ירדו, אלוף (במיל') אלעד פלד. ב-10 בנובמבר 1955 מונה איתן למפקד חטיבה שמונה. זו הייתה חטיבת חי"ר במילואים, שהוכפפה לפיקוד הדרום.

55 מוריס, ב'. מלחמות הגבול של ישראל 1949-1956, עם עובד, תל אביב, 1997, עמ' 251

ג'ו, מח"ט שמונה, צופה באימוני גדוד 121 מחטיבתו – שבטה, אפריל
1956

שיקה (ישעיהו) גביש, דדו (דוד אלעזר) וג'ו –
ככר טרפלגר, לונדון, ספטמבר 1955

לימים החליף את ג'ו בתפקיד זה אל"מ יוסף גבע, שהיה מפקד החטיבה גם בעת מבצע "קדש". ערב המבצע, ב-20 באוקטובר 1956, מונה ג'ו לממלא תפקידים מיוחדים בחטיבת החי"ר במילואים תשע, שעליה פיקד אברהם יפה. אין להנחה הבאה סימוכין, אך נראה שג'ו הבין שדרכו אל החיים האזרחיים נסללה ושהוא בדרך "החוצה" משירותו בצה"ל. הוא זכה במינוי לשעת חירום, וב-16 בדצמבר 1957 מונה למפקד ההגנה המרחבית בפיקוד הדרום.

במערכות החיים האזרחיים

עם שחרורו משירות קבע בצה"ל פנה ג'ו אל אפיק שונה מזה שבו פסע במשך כעשרים שנה. הוא עבר אל הסקטור התעשייתי-ההסתדרותי, נקלט בחברת "כור" ופנה לפעול באחד מאזורי הפיתוח החשובים, הרחק ממרכז הארץ. ג'ו הקים מטעמה של חברת "כור" את מפעל "חסין אש" בבאר שבע וניהלו במשך שנים מספר. הקמתו של המפעל הייתה חלק מתהליך תיעושה של העיר הנגבית ההולכת ונבנית, על פי המדיניות הכלכלית של תיעוש אזורי הפיתוח שהופעלה על ידי הממשלה.

באר שבע הישראלית הוקמה בעקבות מדיניות ממשלתית כוללת לפיזור אוכלוסייה וליישוב הנגב. העיר נבחרה להיות מרכז מנהלי ותעשייתי לנגב כולו, והעיירות קריית גת, אופקים, שדרות, דימונה וירוחם היו מרכזי משנה לאזורים מצומצמים, ונועדו לשמש מרכזי שירותים לסביבה חקלאית ותעשייתית. אכלוס הנגב ופיתוחו חייבו להתבסס בעיקר על תיעוש. למן המחצית השנייה של שנות החמישים הוקמו מפעלי תעשייה בבאר שבע, בעיקר על ידי הסקטור ההסתדרותי, שהיה לו משקל מרכזי בכלכלת העיר בתקופה זו.

אמנם הממשלה השקיעה בפיתוח תעשיית המחצבים בנגב, אך בכך לא היה די. גם ההון ההסתדרותי הופנה לתיעושה של באר שבע בשנות החמישים. מעמדו וקשריו של דוד טוביהו, ראש העירייה הראשון של באר שבע – שראה בתיעוש את הפתרון לביסוס הכלכלי של העיר – בחברת "סולל בונה" אפשרו לו לנצל את כוחו הארגוני והכלכלי של גוף זה לצורך הקמתם של המפעלים הראשונים בעיר. תחילה הוקמו בה בשנת 1950 מפעלים של "סולל בונה" הקשורים במישרין לענף הבנייה המקומי, ופותחה תעשייה מקומית הקשורה לענף, וכן החלה פעילות בתחום ההכשרה המקצועית במסגרת מפעלי "סולל בונה" ומוסדות הכשרה מתאימים. המפעלים ניצלו חומרי גלם ממרחב הנגב: חרסיות, קאולין, מלח ומוצרים אחרים מים המלח, בכוונה להפוך את אזור הדרום לשוק עיקרי למוצרים של חלק מהמפעלים.

בשנת 1952 החלה הקמתם של שני מפעלים, שהיה להם חלק מרכזי ביצירת המסד הכלכלי של העיר: מפעל "חרסה" לייצור כלים סניטאריים ומוצרי קרמיקה, שהיה מפעל בת של "חרסה" בחיפה והשתייך ל"כור – סולל בונה", ו"מכתשים", לייצור חומרי הדברה וכלור מיסודה של חברת "ניר" ההסדרותית.

אחד המפעלים שהקימה "כור" באזור התעשייה של באר שבע, בזכות קרבתה של העיר למקורות חומרי הגלם, הוא מפעל "חסין אש". מקומו נקבע על פי יסודות התכנון העירוני של העיר מדרום-מזרח לה, לאורך כביש באר שבע-חברון, בהמשך לאזור המלאכה שהופיע בתוכנית הבריטית. המפעל היה בבעלות "כור" עד שנת 1990, אז נמכר לעובדיו, מקרה ראשון מסוגו במשק הישראלי, שגם עלה יפה. במפעל ניצלו חרסית דמוית צור וקאולין (חרסית לבנה), שנכרו במכתש רמון על ידי החברה הממשלתית "תעשיות מחצבי ישראל בע"מ", וייצרו לבני שאמוט חסיונות אש שנועדו לשמש תבניות ליציקות ברזל במפעלי הפלדה במפרץ חיפה. בשנותיו הראשונות עבדו במפעל כמאתיים וחמישים פועלים מתושבי באר שבע, שהועסקו במפעלי תעשייה ומלאכה, ובמשך שנים רבות יוצאו מוצרי המפעל בעיקר לאיראן. "חסין אש" קיים גם בימינו (2011), ומייצר בעיקר רעפים מחומרי הגלם שעליהם התבסס מיום הקמתו.

ונוצר גם "פועל יוצא" מעיסוקו החדש של ג'ו. הקמת "חסין אש" שינתה את שדה פעולתה האמנותי של תמר: "ג'ו שכנע אותי לפסל מן החומר ששימש את 'חסין אש', וכך עברתי גם לפיסול קראמי. ג'ו הבטיח שיביא לי את החומר וישרוף את הפסלים".⁵⁶

באותם הימים היה לתמר בבאר שבע סטודיו משלה, ולימים החלה ללמד פיסול וקרמיקה במכללת קיי בעיר. לאחר כשבע שנות פעילות ב"חסין אש", שנים שבהן התבסס המפעל, סיים ג'ו את תפקידו כמנהלו.

מחודש מאי 1964 עסק ג'ו בהכנות המנהלתיות והארגוניות המורכבות לקונגרס הציוני הכ"ו, שנערך בירושלים בדצמבר 1964 – ינואר 1965. נושאי הדיון העיקריים בקונגרס היו סכנת הטמיעה בתפוצות והצורך להגביר את התודעה היהודית.

56 ריאיון עם תמר איתן, ירושלים, 21 באוגוסט 2011

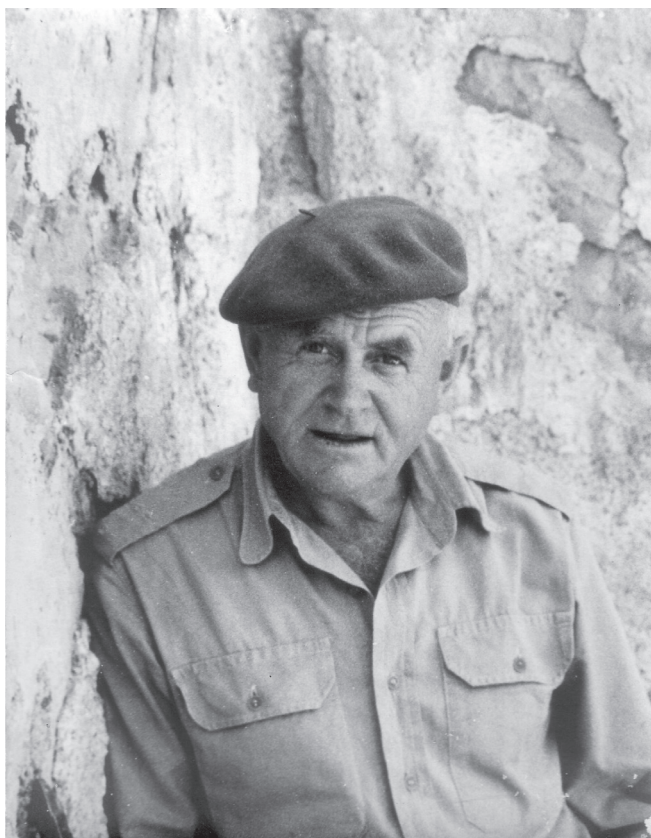

ג'ור בלשכת הקונגרס הציוני הכ"ו

**בקונגרס הציוני הכ"ו, ינואר 1965. על דוכן הנואמים – נחום גולדמן.
ג'ור יושב בשורה העליונה, משמאל**

במאי 1965 נקרא ג'ו להצטרף אל "רשות הגנים הלאומיים", שנוסדה שנה קודם לכן והתבססה על "האגודה לשיפור נוף הארץ ופיתוח אתרים היסטוריים". האגודה הייתה מחלקה במשרד ראש הממשלה, והוטל עליה להקים תשתיות תיירותיות ולעסוק בשימור אתרים היסטוריים ולאומיים. מי שגייס את ג'ו לעמוד במשך כשנה בראש "מנהל רשות מצדה", ובלשון המסמך הרשמי "מנהל הגן הלאומי מצדה (כולל כל האובייקטים והכנתה לפתיחה)",⁵⁷ היה יעקב ("יאן") ינובסקי-ינאי, מפקדו הראשון של חיל הקשר בצה"ל, ומי שהיה ראש "שירות הקשר הארצי" של ארגון "ההגנה". על ג'ו הוטל להכין את האתר הלאומי מצדה לקליטת המוני מבקרים, ובכך עסק כשנה.

ג'ו מתנדב בחפירות מצדה, מרץ, 1964

⁵⁷ י' ינאי אל ג'ו איתן, תיק מסמכים אישי – ג'ו איתן, 25 ביולי 1965

“אבא התנדב במשך כחודש, ועבד כאדם מן השורה בחפירות הארכיאולוגיות שנערכו במצדה תחת שרביטו של יגאל ידין, אהב את האתר ונקשר אליו. אבא העריך מאוד את הבנייה ההרודיאנית. זו הייתה כנראה ראשית דרכו אל תפקידו. לאחר שנתמנה לאחראי על פתיחת האתר נהגנו לבקר מעת לעת, בסופי שבוע, במחנה העובדים שעסקו בהכנת האתר לקבלת קהל. אבא נהג בג'יפ שעמד לרשותו, והסיענו בדרך העפר מערד אל המחנה שניצב למרגלות הסוללה”, מספרת הגר.⁵⁸

ג'ו בחפירות מצדה, 1965

מתפקידו ב"רשות הגנים הלאומיים" עבר ג'ו למשרה בכירה במשרד ממשלתי. ג'ו החל בעבודתו במשרד הבריאות ב-1 באפריל 1966 כסמנכ"ל לתכנון, אספקה ובינוי, וכיו"ר ועדת המכרזים של המשרד (במשך כשנה לאחר מלחמת ששת הימים מילא גם את תפקיד קמ"ט למנהל רפואי ביהודה ושומרון).

ג'ו בעינות צוקים (עין פשחה), 1967

מאחר שנתקבל לעבודתו בשירות המדינה בגיל מאוחר, בן 56 היה, נאלץ לעבוד ב"חווה מיוחד". בטיוטה שמילא לשאלון שהגיש ל"נציבות שירות המדינה", הגדיר ג'ו את עצמו חקלאי, בנאי וטפסן ברזל... כמקובל, נדרש לרשום בטופס המכין של קבלתו לעבודה שמותיהם של שלושה ממליצים. היו אלה צבי לוריא, עודד מסר ואברהם יפה, שלושה מחבריו, דמויות רבות פעלים. ממליציו מעידים הן על קורות חייו, הן על סביבתו החברתית.

מי הם? צבי לוריא (1906-1968), אישיות מרכזית ב"קיבוץ הארצי השומר הצעיר", חבר קיבוץ עין שמר, נמנה עם חותמי "מגילת העצמאות", חבר "הוועד הלאומי" ו"מועצת המדינה הזמנית", ממייסדי מפ"ם וראש מחלקת הארגון בהנהלת "הסוכנות היהודית".

עודד (אלכסנדר) מסר (1922-2001), מ"מ, מ"פ וסמג"ד בפלמ"ח, קצין המבצעים של חטיבת "הנגב" וחטיבה שמונה במלחמת העצמאות, אלוף משנה בצה"ל, מנכ"ל משרד העבודה, המפקח על הבנקים וממייסדי מוזיאון "ינקו-דאדא" בעין הוד.

אברהם יפה 1913-1983 נמנה עם מייסדי קיבוץ "השומר הצעיר" תל עמל, ראשון יישובי "חומה ומגדל", שהוקם בדצמבר 1936 בשוליו המערביים של עמק בית שאן. לימים היה אברהם אחד ממפקדי המשנה ב"פלגות הלילה המיוחדות" שעליהן פיקד צ'רלס אורד וינגייט. אברהם היה קפטן בחיל התותחנים הבריטי, מג"ד בחטיבת "גולני" במלחמת העצמאות, מח"ט תשע במבצע "קדש", וכאשר ג'ו הצטרף אל השירות הממשלתי היה אברהם מפקד בית הספר לקצינים.

במשרד הבריאות עבד ג'ו תחת השרים ישראל ברזילי איש מפ"ם (1955-1961), (1965-1969), חיים משה שפירא איש המפד"ל (1961-1965), חיים גבתי איש המערך (1970) וויקטור שם טוב איש מפ"ם והמערך (1966-1970).

בין השאר עסק ג'ו במסגרת תפקידו במשרד הבריאות בפיתוחם ובהרחבתם של בתי החולים הקיימים, ובימיו כסמנכ"ל נחנך המרכז הרפואי באשקלון (1961), אשר נקרא בתחילה "יחידת בריאות אשקלון" ולימים "המרכז הרפואי ברזילי", והחלה בניית המבנה המודרני של בית החולים הממשלתי בצפת, שנקרא לימים על שם רבקה זיו (1962).

כביקור בבית החולים "פוריה"

תמר, ג'ו והכלבה לילי

כחמש שנים לאחר ראשית עבודתו של ג'ו במשרד הבריאות בשנת 1971, עקרה משפחת איתן מבאר שבע לירושלים (רחוב ששת הימים 26 בגבעת המכתר). לג'ו היה פרק המגורים בבירה קצר יחסית. בעודו נושא תפקיד בכיר במשרד הבריאות הלך ג'ו איתן לעולמו ב־24 ביוני 1975, והוא כבן 66. ג'ו נטמן בהר המנוחות בירושלים. ראוי להביא כאן דברים שנשא אשר שאנני, שהיה איש צוותו, עוזרו ולימים מחליפו של ג'ו, ביום השלושים לפטירתו:

"כרבים מבני דורו של יוסף, הוא מסר חייו על הגשמת החזון. הוא חש, כי לא רק שעת החזון דוחקת אלא גם שעתו הוא, וכי במעט שנות חייו עליו לגולל עוד יריעה ארוכה ורבת מעשים... כה חזק, איתן ותוסס חיים היה, מעיין מתגבר של יוזמה ופעולה..."

כבר בימיו הראשונים במשרד רכש את אמונם של רבים, יען כי היה בעל נימוסים, שקט בהליכותיו, קולו לא ירום, לא רגשן, לא מחריב עולמות ולא בונה עולמות – הוא היה שייך מטבעו למשפחת מתקני עולם, אשר באו לעולם לעמול כדי לתקן ולא לשבת במנוחה. בכל מה שעשה לא לעצמו ולביתו עשה, כי אם לחשבון הכלל.

רבות נאמר על יוסף מאז הליכתו מאיתנו ללא עת, רבים מנו את סגולותיו ולא אחזור. המפליא, לא ריבוי סגולותיו אלא צירוף התכונות שנתאחדו בו ויצרו את סמל אישיותו המיוחדת, כאוהב בריות ומסייעם בכל עת. הוא היה מזיגה נפלאה של איש העצה השקולה ואיש הביצוע המובהק, עדינותו לא נפגמה כלל כאשר נוצר עימות מאי־הסכמה לדעותיו. מסור לאמונותיו ולהכרתו הפנימית. דיבורו בנחת, הליכותיו מתונות וצעדיו מדודים"⁵⁹.

לאחר כשלושים ושש שנה נזכר שאנני:

"גמאנו מאות ק"מ בכבישי הארץ וסרקנו כל אתר שנקשר במשרד הבריאות. בכל מקום אליו הגענו, הכירו היטב את ג'ו הנאה והצנוע. אנו סמכנו איש על רעהו, למרות שהגענו ממחוזות שונים לחלוטין, הוא איש 'השומר הצעיר' ואנוכי אדם דתי מן הימין היישובי. ג'ו היה אדם הגון וישר להפליא, אוהב אדם, מעולם לא הלך רכיל ועשה עבודתו

59 אשר שאנני, דברים שנאמרו ביום השלושים לפטירתו של יוסף (ג'ו איתן ז"ל), ירושלים, יד מנחם אב תשל"ה, 22 ביולי 1975

נאמנה. נחרץ ושקט. הוא אמנם 'הוצנח' לתפקידו, אך מעולם לא היסס לשאול, לבחון לבדוק ולהתייעץ איתי, הוותיק ממנו במשרד".⁶⁰

תמר וג'ו בטיול משפחתי

אפילוג

הכתוב כאן עושה חסד עם אחד מחייליה האלמונים של המהפכה הציונית. כמותו עוד רבים, שההיסטוריוגרפיה הציונית כמעט ושכחה. בקורות העתים, ובמסמכי התקופה הארוכה שנסקרה כאן, ג'ו כמעט ולא הוזכר. בתולדות עין השופט, קיבוצו, מקום שבו היה דמות מרכזית, לפחות בשלוש שנותיו של הקיבוץ ברמות מנשה, סופר על אודותיו אך מעט.

ג'ו לא השאיר אחריו תיעוד של המשימות שנטל על עצמו ושל פעילותו הציבורית, שנמשכה כארבעים שנה, למן היותו מא"ז בקיבוצו, עין השופט, ועד הימים שבהם עבד במשרד הבריאות בתפקיד בכיר. מעשיו ידועים. דברי ימיו מעת היותו חבר בתנועת "השומר הצעיר" בטורונטו ועד יום מותו נהירים. פרשנותו שלו לדברים, חסרה. נראה שאנו יודעים על אודותיו מעט מזעיר. ג'ו ראה עצמו כל ימיו משרת העם והארץ וחלק ממפעל ההגשמה הלאומי, והיה נכון למלא כל משימה ציונית-לאומית שהוטלה עליו. "לא רק שלא נדחף, ולא היה מרפקן, אלא שגם לא נתן לבני שיחו לדעת את תחושותיו על שלא קודם. איש ישר והגון מאוד היה ג'ו", אומר אלוף (במיל') אלעד פלד, ידידה של משפחת איתן. פלד התוודע אליו בימי באר שבע, בשנת 1957, כאשר שימש קצין האג"ם של פיקוד הדרום.

באותם ימים באו בקשרי ידידות משפחות איתן ונאווי. אליהו נאווי, המוכר בכינויו כפרשן הרדיו בערבית "דאוד אל-נאטור", שופט שלום בעיר, ולימים מי שעמד במשך תקופה ארוכה בראש עירייתה, נזכר כי ג'ו היה "אהוד על כל סביבותיו, איש צנוע, ומוערך הן בצה"ל והן מחוצה לו". ויהודית מאיר, חברתה הקרובה של המשפחה וקרמיקאית באר שבעית, מוסיפה: "ג'ו היה איש ארץ ישראל בכל ישותו. לאורך כל שנות חייו תרם לעם ולמדינה". ספר זה בא לתקן, ולו במעט, את הדורש תיקון: להוסיף מידע על האיש, על התקופה ועל הדרך.

ואולם, יותר מכול – הספר בא להתוות קווים בזכות הענווה, הנועם, הצניעות והכבוד לזולת, אשר היו אבן יסוד בדרכיו של ג'ו בכל מהלך עשייתו ותרומתו לבניין הארץ.

"והאיתנים מוסדי ארץ" (מיכה ו, ב).

ביבליוגרפיה ומקורות

ארכיונים ואנשי הקשר בהם:

אודל דוד, בית התפוצות, תל אביב
אורלי לוי, ארכיון ההגנה, תל אביב-יפו
אלכסנדר צביאלי, ארכיון "ג'רוזלם פוסט", ירושלים
דבורי בורגר, מרכז מידע לטרון, יד לשריון
דורון אביעד, ארכיון צה"ל, קריית אונו
יוסף (ג'ו) איזן-איתן, מסמכים אישיים
יעקב סגל, ארכיון משרד הבריאות, ירושלים
כרמלה דן (קרייפיץ) ויגאל וילפנד, עין השופט
עפרה בריל, ארכיון עין השופט
תלמה נשיא, יד יערי, גבעת חביבה

ספרים

אבנרי, ל', אריה. (תש"ם). ההתיישבות היהודית וטענת הנישול (1878-1948).
תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
אלדר, מיכאל (מייק). (1999). T.T.G. אנשי הצללים. תל אביב: משרד הביטחון,
ההוצאה לאור.
אמבר, עדו, כהן, אבי ואייל, אלי. (1997). שורשי חיל האוויר. תל אביב: משרד
הביטחון, ההוצאה לאור.
בן-חורין, יהודה. (1975). בזכות אותם ימים. תל אביב: מורשת וספרית הפועלים.
ברזנר, עמיעד. (1999). סוסים אבירים. התפתחות ותמורות בשריון הישראלי
מתום מלחמת העצמאות ועד מלחמת סיני. תל אביב: מערכות. משרד הביטחון,
ההוצאה לאור.
גוטהלף, יהודה וכהן, אברהם. (1934). ספר השומרים. אנתולוגיה ליוכל העשרים
של השומר הצעיר 1913-1933. ורשה.
גיל (ליפשיץ), יעקב. (תש"י). ספר הבריגדה היהודית. תל אביב.
גלבר, יואב. (תשל"ט). תולדות ההתנדבות. כרך ראשון, ההתנדבות ומקומה
במדיניות הציונית והיישובית 1939-1942. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

גלבר, יואב. (תשמ"א). תולדות ההתנדבות. המאבק לצבא עברי. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

גלבר, יואב. (תשמ"ג). תולדות ההתנדבות. נושאי הדגל, שליחותם של המתנדבים לעם היהודי. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

גלבר יואב. (תשמ"ד). תולדות ההתנדבות. בין בריטים, ערבים וגרמנים. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

גלבר, יואב. (תשמ"ו). גרעין לצבא סדיר. תרומתם של יוצאי הצבא הבריטי להקמת צה"ל. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

דגן, שאול. (1996). החטיבה היהודית הלוחמת (חי"ל) במלחמת העולם השנייה, ספר הגרוד השלישי. חיפה: איגוד החיילים המשוחררים בישראל, ועד הגרוד השלישי.

דיין, משה. (1976). אבני דרך, אוטוביוגרפיה. ירושלים: עידנים, תל אביב: דכיר. וילפנד, יוסף (סידר וערך). (תש"ח). ניר בהרים. מיומנו של קיבוץ עין השופט. ירושלים: ראובן מס.

זעיר, א' (רודי). (1956). עקרון ההגנה האקטיבית, בתוך: ל' דרור וי' רוזנצווייג (עורכים), ספר השומר הצעיר, כרך א', התנועה מראשיתה ועד לאחר מרד הגטאות: 1913-1945. ספרית הפועלים, מרחביה. עמ' 297-298.

ידידיה, יואש. (תשמ"ט). נוף ואדם ברמת מנשה. יקנעם.

יהב, דן. (2011). חדרה אם הקיבוצים והקבוצות 1908-1950. תל אביב: שקד. כרמי, ישראל. (1960). בדרך לוחמים. תל אביב: מערכות.

כרמל, משה. (1949). מערכות צפון. עין חרוד: מערכות, הקיבוץ המאוחד.

ליפשיץ (גיל), יעקב. (1950). ספר הבריגאדה היהודית. תל אביב: שמעוני.

מוריס, בני. (1997). מלחמות הגבול של ישראל 1949-1956. תל אביב: עם עובד.

נאור, מרדכי (עורך). (תשמ"ו). יישוב הנגב, 1900-1960. עידן 6. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

סלע, אברהם. (2004). "צבא ההצלה" בגליל במלחמת 1948. בתוך: א' קדיש (עורך). מלחמת העצמאות תש"ח-תש"ט, דיון מחודש, חלק א'. תל אביב: משרד הביטחון, ההוצאה לאור והעמותה לחקר כוח המגן ע"ש ישראל גלילי. עמ' 207-267.

ספר האחים. (ללא ציון שנה). מעיזבונם של אפרים וצבי גובר. תל אביב: מסדה.

עין השופט, דפים מיומן הקיבוץ. (תרצ"ט). ירושלים: קרן היסוד בשיתוף הקרן הקיימת לישראל.

עין השופט, כ"ה שנות עמל ויצירה. (1962). עין השופט.
קולק, טדי. (1979). ירושלים אחת, סיפור חיים. תל אביב: מעריב.
רוזן, דורון. (2008). בעקבות האוצר האמריקאי, פעילות "ההגנה" בארצות
הברית 1945-1949. תל אביב: משרד הביטחון, ההוצאה לאור.
שפי, יגאל. (1991). סיכת מס-מם, המחשבה הצבאית בקורסים לקצינים
ב"הגנה". תל אביב: משרד הביטחון, ההוצאה לאור.
שפיגל, יאיר. (2010). על המשמר, השומר הצעיר במערכות ההגנה והביטחון
1920-1947. ירושלים: ידיעתי - כרמל.
שפר, זאב. (1949). ספר ההתנדבות: פרשת ההתנדבות הצבאית של יהודי ארץ-
ישראל במלחמת העולם השנייה. ירושלים: מוסד ביאליק.
Hurwitz, Ariel. (Ed.). (1994). *Against the stream, seven decades
of Hashomer Hatzair in North America*. Givat Haviva: Yad Ya'ari

שיחות וראיונות

אלי שליט, קיסריה
אליהו נאווי, גני עומר, עומר
אלעד פלד, ירושלים
אשר ברקר, קריית טבעון
אשר שאנני, ירושלים
גדעון ויסברג-גלבווע, ראש העין
הגר ואלי גל, ירושלים
יוחנן פלץ, גני יהודה
יעקב סגל ושרון קצב, משרד הבריאות, ירושלים
ישעיהו (שייקה) גביש, רמת השרון
יהודית מאיר, באר שבע
מיכה טלמון, גני עומר, עומר
רן קרייפין, עין השופט
שייקה ברוט, כפר סבא
שלמה שמיר, תל אביב
שמואל (שמוליק) חדש, כנרת
תמר איתן, ירושלים

